

Csorba Béla

Zrínyi meg nem írt éneke

Ne kíméld, ó sors, bárgyuló hazámat,
Krokodilkönnyek közt nyög feléd!
Bár kánya, kígyó, féreg egyre támad,
Nem az, mi rágja kebelét.
Ám szórjon hamut percenként fejére,
Régóta más keblű már e nép:
Szabadság? – Nem. Irigység vezére,
Azt lesi, hogy tömje belét.

Mindig másokra vár, hogy érte víni fognak?
Tán nem is volt véres pesti út...
Harmadnap beállt Kádárhoz tapsolónak,
Seggen puszilni Haynaut.
Ne kíméld, ó sors, bárgyuló hazámat,
Ne kínálj felmentést neki,
Elvész, ki bamba, míg álnokság támad,
S önfia lesz, ki sírba teszi.

Budán, 2004. 8-dik december

Orális élvezetek

Orbán Ottó asztrálszellemének

Mért kell termelni harminchat mázsa közhelyet,
míg fölcsillan a kristálytisza attikai só,
a szájunkban kéjjel olvadó,
hogy élélvezzen kerevetjén
a nyálás olvasó,
ugyanmár, mester, ez hová vezet?

Hogy ettől nem lesz magas a vérnyomás,
és a Cenz Ura többé nem kasztrál?
De hát előbb-utóbb mindenki (no lám!) asztrál-
testként fogja lógatni szagos végtagjait,
mint egy gondtalan ausztrál
turista, akár volt, akár nem előtte láb- és agymosás.

... Hát akkor minek a szófosás?

Bata János

A tárgyak még őrzik kezed nyomát

Önnön csontvázaik újra
a fák – a délutáni félhomály
mindent magába zár.
Tétova-tompán, öreg asszonyok
bizonytalan járásában keresem őt,
ki bennem még szól,
hangját hallom, arcát látom,
és illata ott van a
széken, a konyhában, ahol esténként
egyre inkább magába fordulva
üldögélt – és várt. Mert az ő
sorsa a várakozás.
A beteljesületlen várakozás.
Úgy ment el, hogy számára
a háború véget soha nem ér,
a szenvedés, a százezrek szenvedése
lüktetett koponyájában – minden remény
nélkül – . Reményvesztetten
ment el, mert sorsa a vesztes.
– Kemény, hideg szelek fújnak,
a fák önnön csontvázaik újra,
a szürkület, az ereszkedő este
kigyúló csillagok fényét ígéri, –
a Fiastyúkét, amit kisfiúként
tőle tanultam egy téleleji éjszakán,
beleborzadva a végtelenbe. –
Az égen most a Kaszás az úr, és
szolgája talán még most is,
csontos hátát a kéménynek támasztva,
a padláson ül.
Az égen, a csillagok között most
a Kaszás az úr.
Reményvesztett várakozásba merülten
ment el – akkor, amikor a fák
önnön csontvázuk virágszirommal
borítják.

Horgos, 1998. november 16.

Szentek hóhullásban

Magyarkanizsa szobraihoz

Ötven éve megcsonkítva...

János, a keresztelő: fejetlen madárként
lebeg a város fölött –
a sűrű hóhullásban
szárnyával beborítja.
A vörös csillagos szajha Salóme
karját is törette.
De ne feledjétek: fej és kar nélkül is
hirdeti számotokra a végítéletet.

Anyánk arca összezúzva.
Tátongó mélység a
szemgödör helyén. Kút,
melybe belezuhanunk. Mélység,
ami elnyel bennünket. Árok,
ami magába fogad.
Mária-anyánk arca összezúzva.

Lefejezett Krisztus a keresztfán.
A próféta szava megcsalattatott:
csontját törték,
kezét csuklóból levágták,
Krisztus csonka teste a keresztfán.

Kanizsa, 1995. március 11.

Talán egy kő

Talán egy kő, vagy kettő,
egy kavics, a csillagok,

a kézmeleg a tárgyakon,
és a gondolatok;

az ábrándok, a vágyak,
és mindaz, ami már elmúlt,

ami már nem lehet:
lemondásokból kitölteni tereket.

Horgos, 2008. december 20.

15. márczius, 2008.

Bobory Zoltánnak

Az ezernyolcszázhoz a negyvennyolc
ragasztószalaggal tapad,
a negyvenkilenc, mint az aradi kányák feje,
félrebillen.

Egy ripacs bonviván
a hazámról dalol,
meg arról, hogy esküszünk, esküszünk...

Aztán előkerül Európa,
a gyönyörű nő,
a cigány, meg a vonója,
hogy: húzd rá, cigány, húzzad jobban,
mert mulató kedvem van!

A nagybögőből előmászik
a Hajmási Péter, meg a Pityke Pál,
két fővárosi ribanc forog, pereg, sereg
a színpadon,

a kőpadon meg ott a nemzet...
Előttünk a virágvasárnap és a csonkahét,
nagypénteken a templom függönye
kettéhasad, a Nap elsötétül és a holtak
föltámadnak.

A keresztfán ott a nemzet,
s árulója ránköklendezi, hogy:
éljen a magyar szabadság,
éljen a haza!

Dudás Károly

Szentkút utca hatvankettő

A Kék nyárfásról és sok egyéb másról

Nem sokkal első könyvem, a *Szakadó* megjelenése után hagyta el a nyomdát Herceg János kettős kötete: a *Visszanéző* és a *Kék nyárfás*. Méltó tisztelgés volt ez a délvidéki magyar írófejedelem, sokunk tanítómestere előtt hetvenedik születésnapján.

1979-et írtunk ekkor, s a két rangos kötet Herceg János 23. és 24. alkotása volt a sorban. Közel negyedszázad könyvet írni egyetlen alkotónak – s nem is akármi-lyen könyvet! –, ifjú fejjel szinte beleszédült a magamfajta ember. Aki gyöttrődve, kínkeservesen, számtalan akadálytól gátolva hozta tető alá első kötetét, és akinek sejtelve sem volt róla, hogy lesz-e második meg harmadik... Azt meg kiváltképpen nem sejtette, hogy éppen Herceg János lesz az, aki atyai-jóbaráti, ám ellentmondást nem tűrő szigorú szóval írásra sarkallja, s Ő lesz az, aki elsőként kiáll meglehetősen hányatott sorsú regénye, a *Ketrecbál* mellett... Amit *Magánbeszéd* című „védőbeszédében” a *Ketrecbál*ról írt, mintha a maga regényeinek, elbeszéléseinek a világáról írta volna. Minden mondata gyógyír volt a megbántott szerző sebzett lelkének. „A Ketrecbál olyan eseményeket is érint, amelyeket a vajdasági magyar irodalom eddig óvatosan megkerült, de amitől persze az életből és az emlékezetből nem tűntek el ezek az események. (...) És ott éreztem magam a bácskai tanyavilágban, időtlenségében és a mában, a magyar finitizmus szépséges élőképei között. Cirkusz, kocsma és temető elmosódott határmezsgyéin, valami olyan duhaj reménytelenségben, hogy belefájdult a szívem.”

Van egy fura pikantériája is a kettőnk szép kapcsolatának: 1977-ben jelent meg Herceg János *Embersor* című riportkötete, egy időben az én első születéssel, a *Szakadóval*. Jegyzőkönyvek, kritikusi visszaemlékezések őrzik: a *Szakadó*, annak ellenére, hogy öt éves kiadói, szerkesztői „várazoztatás”, megnyirbálás után, egy irodalmi holdudvarokon kívül eső, meglehetősen ismeretlen szerző első köteteként került az olvasó asztalára, a Híd Irodalmi Díj egyik legfőbb várományosa volt. Ekkor a bírálóbizottság valamelyik tagjának hirtelen eszébe jutott: Herceg János hamarosan hetvenéves lesz, s az ítések még sohasem érdemesítették Híddíjra. Micsoda szégyen, micsoda mulasztás (és micsoda kritikusi, irodalomtörténeti elfogultságok, tehetnének most hozzá, micsoda lobbizások és önmenedzselések – mintha a mában járnánk!): ekkor már rég megírta többek között a *Bors és fahéjat*, a *Vas Ferkót*, a *Papírhajót*, az *Anna búcsúját*, a *Tengerkirályt*, az *Ég és földet*, a *Leányvári leveleket*, a *Gyaloghintót*, az *Évek és könyveket*, a *Két világot*...

Nemhogy nem maradt bennem tüske a *Szakadó* így elmaradt díjazása miatt: legalább annyira örültem Herceg János jócskán megkésett Híd-díjának, mintha azt a riportkönyvemért én kaptam volna...

Aztán jöttek a „dolgos hétköznapiak”: közös barangolásaink, riportútjaink a Drávaszögben meg Nyugat-Bácskában, emlékezetes találkozásaink Szivácon, a Szenteleky-napokon, a kishegyesi Csépe-napon, a magyarkanizsai Írótáborban, zarándoklataink Doroszlóra – amely egyfajta Széphalom lett számunkra az Ő odaköltözése óta –, a Szentkút utca hatvankettőbe, ahol írásokat válogattunk az újság (a Képes Ifjúság és a 7 Nap) számára, hangyányi pálinkát ittunk – mert mi János bátyánk szép gondolatával élve örök életünkben óvatos duhajok voltunk –, s a kisebbségi sors apró meg hegynagyságú dolgairól beszélgettünk... Arról, hogy időnként akármilyen kilátástalannak is tűnik, írjunk csak, csináljuk tovább, mert mindennek ellenére van remény... Természetessé vált, már-már mindennaposá a vele való együttlét, együttgondolkodás, együttervezés...

Közben meg bibliaként őriztem, forgattam – őrizem, forgatom most is – meleg szavakkal dedikált könyveit, köztük a *Kék nyárfást*. Amely János bátyánknak meghozta a méltán megérdemelt második Híd-díjat is. Amelyben Bori Imre szerint „az elbeszélésnek egy oldottabb, modernebb hangszerelésű, a lélektani dilemmákat jobban megjelenítő változatát teremtette meg”. A tizenkilenc novellát tartalmazó kötettel kapcsolatban egyet kell értenünk a fülszövegben megfogalmazottakkal is: „Herceg János... múltunk felidézője, jelenünk megörökítője, embereink lelki-világának kutatója, népünk sorsának éber figyelője; együtt él, együtt érez azokkal, akikről – és akiknek – ír, múltjukat, történetüket a magáénak vallja, s új, hiteles világot teremt művében.”

Ehhez a megállapításhoz szorosan kapcsolódik magának a szerzőnek a gondolata is, amelyet nem sokkal az 1995-ben bekövetkezett halála előtt fejtett ki részletesen e sorok írójának az egyik vele készített nagy interjúban: „Magyar írók vagyunk, nem nézhetjük közömbösen népünk sorsának alakulását. Szolgálat volt az írás, ma is az, és az is marad. Szolgálat. Természetes, hogy erről a népről nekünk kell írunk, ennek a népnek az életét nekünk kell ismertetnünk... Sok minden tönkrement itt: a magyar színház, a magyar iskolák, a műkedvelő egyesületek... Az író feladata, hogy minderre figyelmeztessen. Az író nem légüres térben él, s ha mégis, ez elég nagy hiba a saját életműve szempontjából is. Az elefántcsonttorony-irodalom nem tud megmaradni a XX. század végén. S főleg kisebbségi-nemzetiségi relációban nem. A kisebbségi írónak az irodalmi gondokon túl bizony a közösségi gondokat is elkerülhetetlenül fel kell vállalnia... Nem lehet közömbös neked, hogy az a magyar olvasó, akinek írsz, hol él, hogyan él, miképp alakul a sorsa. Az író más nem nagyon tehet, mint hogy mindezt észreveszi és megírja.” Mármost a valamirevaló író.

Herceg János egyik-másik mondata akár végrendelet is lehet a számunkra, írástudói örökbehagyás...

A *Kék nyárfás* néhány nagyszerű elbeszélésének – mindenek előtt *A két öregnek*, a *Rigószélnek*, a *Köcsödi fáknak*, az *Elmulásnak*, a *Búcsúnak*, vagy magának a címadó novellának, a *Kék nyárfásnak* a múlt varázskönyvegyébe burkolt történetei, kristálymondatai vagy mondattöredékei biztos fogódzóként évtizedek múltán is bennem maradtak, s bízom benne, hogy sokan vagyunk így ezzel itt a déli végeken, meg máshol is, ahol magyar emberek élnek.

S most, hogy könyvespolcomról – az ikerkötet, a *Visszanéző* mellől – leemelem a *Kék nyárfást*, s belelapozok, aztán már mohón olvasom is, mindez kézzelfogható bizonyossággá válik. Megjelennek előttem az egykori zombori utcák, kifekszik elélem a régi Duna-part, bólingatnak a köcsödi fák, az öreg festő vásznán megelevenedik a kék nyárfás, rázendít a zenekar a Fekete Sasban, s tánca perdülnek az egykor volt, a nemrég még volt emberek; itt ül már mellettem János bátyám is, s mesél, egyre mesél...

Későre járt az idő, s a Köcsöd felől fütyülő esti vonattal settenkedve jött a homály... Mert hát este lett, mire a libalegőről hazaértek, s addigra a búcsúnak is vége lett, és a vendégek sem voltak már sehol... Csak ment az őszi éjszakában, kicsit pityókosan, árnyéka imbolyogva követte, mert szembe süttött vele a hold, s láthatatlan szárnyakkal szállt fel előtte az eltűnt idő és a történelem...

Annál, ahogyan Németh István fogalmazott *Ima Tündérlakért* című könyvében Herceg János teremtett világáról – így a *Kék nyárfás* elbeszélései által megteremtett világról is –, szebben és pontosabban még nem fogalmazott senki: „Nem csinált mást, folyton csak teremtett: egész munkásságával egy kisebbségi sorsba kényszerített néptöredékben próbálta megtartani a lelket. Amikor már semmink se marad, jégveréses időben meghúzzhatjuk magunkat teremtett világának eresze alatt.”

Csík Mónika

Variációk a reggelre

Olajbogyószagú párában
áznak a hegyek, sótól
cserepes a felhők lába,
nyűgös morajlással ébred
a tenger, nagyokat nyújtózik –
dús habot hányva, sima nyelvvel
csókol követ, partot, menekülne
saját korlátain túlra, hódítana
újat, ismeretlent, hiába: a
meder folyton visszahúzza...

*

mintha ősi bűnöket
mosna a könny, a gyűlölet
tespedt iszap-hordalékát,
felgyülemlett szív-töltetet,

s a szaporán pergő cseppek
apránként oldva a testnek
vétkeiket, magukba rejtőn
nyelnék el végleg a múltat –

a szántók pőre ráncait
mélyíti, vájja az égi
könnyeső, hogy reggelre

fényes, gyolcsfehér lélekkal,
hóarccal, parázs szemekkel
keljen a szelídült világ

*

miként ébredő szeretők –
borulnak össze a lombok,
éji nászlepelt csipkézve
hull ki réseik közül a fény,

tej- és mézillatban ázó
bronzos selymüket kacéran
lebbenti a domb mögül
vágatózó nyárvégi szél

*

zuhanyvíz, mosdókesztyű, a tükrön sziluett,
mamusz, borosta, köldökszösz, bokszeralsó,
aftersé, szappanillat, hajszelé, vécékagyáló,
férfias csobogás, szerelem a kolera idején,
párhuzam, bimbó a nyelv alatt, nyakszirt-ív,
derékvonal, tenyerek hava, csípőfeszülés,
elvis, always on my mind, redőnyrajz,
fényjáték, lepedőn változó ábra, szőnyegrojt,
folytonosság, pohár víz, pára, rúzsnyom,
peckes mell, csikló, pihe, petting, kafka-kötet,
közvetlen stílus, ívelt szemöldök, félmosoly,
mérlegelt szavak, lélektükör, tőmondat-gondolat,
vajonok, konvenciók, kávé, teafű a kanál hajlatában,
citromíz, motozás gép és csésze közt, serpenyő,
ham end eggs, alantás koleszterin, ásványvíz,
bubitalan(!), vitalitás, vitaminok, pittyenő mobil,
lendület, reklám-reggel, mosoly, a kertben kutya,
vajszínű atléta, ha lehet, pamut, sportosan szexis
öv, számlák, költőpénz, jegyzetfüzet, jövősmenés,
matatás zsebben, táskarekeszben, kulcskarika, fémes
csörrenés, rézkilincs, lakatként kattant egyet a zár

*

Apránként oszlik a sötét, viola-fénysávok csipkézik
olajszín, testes bársonyát az égnek, éj-neszek bélelte
odúkba, s rémálmok kódébe vesznek a tűnő lidércek.
Tüdőből, mellből cafrangos éllel szakad az új nap,
tenyerek havába sebként mélyülnek újra a ráncok,

mintha tócsák szeméből hullna az égre a könny, véli
ki főntről vigyázza a lassacskán ébredő világot.

*

A korlát vaspálcáira szabálytalan
merőlegest rajzol szoknyája korca,
acélszín párhuzamokat metsző rőt
egyenest, azaz majdnem, a csípővonal
beleront a tiszta, hűvös geometriába,
és kétoldalt kajlává teszi a végeket,
a helyzeten mit sem javít, hogy az apró
halcsont gombot visszabújtatja, a rejtett,
belső kapcsolatra bízva immár a muszlin-
semmiséget – a kajlaság maradt, csak
derekán csusszant lejjebb a szoknya,
a köldökhatárig, alul térdközépig, de még
látni engedve a combhajlat félkörívét,
míg könnyeden lépdél a lépcsőforduló felé.

*

Akár parányi fénygolyók, görögnek
gyémántos nyálcseppek a párnán,
megannyi gömbölyded naptükör.
A hajnal legelső, apró rezdülése
táguló pupillák mélyébe vetülve
villódzó szikrákként tündököl.

*

Pillák alól részekre hullva gurul szerteszét a reggel, hogy
hangokká, színekké bomolva ébressze kicsiny halálából a várost,
fénye villanó tűkként lyuggatja a ködfüggöny lágy szövetét,
fűszeres óbor-illat vegyül a légben frissensült kenyér szagával,
azúr, vadszilva- és sáfrányszín festi a táj pompás akvarelljét,
a tárgyak, formák kontúrja egyre élesebb, porcelán-vonást ölt
minden szembogár mélyéről kinéző lélek, az írisz kékje vedlő
házsorok, utcaseprők, gazdátlan kutyák tükre, foncsorosan csillan
akár a tócsák, vagy a járdaszegélyre erezett, nyákos csigavonal.

*

nem, ma reggel nem a kiporciózott, tasakos másfél kanálnyit, bögrényi, nyolcvan fokos vízzel azonnal ihatóra keverve, nem, ma törökösen, findzsásat, szemenként válogatottat, háromszor fölfőzve, ahogy a szultán kérte a Gárdonyi-regényben, akár az ínycsemegek, szakértést színlelve szippantani bele az illatos gőzbe, hagyni, hogy a szaglősejtek elteljenek a pörk-aromával, s bár a gyomor nyugós kordulással az első kortyot követeli, a szemnek kedvezni még kicsit, aranykornyas csészét keresni, amilyet szecessziós, polgári szalonok asztalkáira szervíroztak keményített főköttős lányok, jó ízlésűek ma nem vesznek ilyet, hétköznap semmi esetre, de most kell a cifraság, a műves bögregfűl, a porcelán diszkrét csörrenése, a légies karlendítés, hogy a tintaszín főzet elegáns-magasról csoroghasson alá, kell a fényes ezüstkánál is, akár egy apró szívlapát, ami a tejszincseppeket a sodor közepébe terelve egynemű karamellé vegyíti a Rorschach-tarkaságot, végül egy kockacukor, kubista festmény, ahogy kristályonként, az élek, majd a sarkok felé haladva apránként itatódik át, és széthullva semmisül meg a hat és fél kortynyi lében, amely így kész-tökélyen oly tempóban hörpintődik ki az utolsó cseppig, hogy az azúrkék vattapamacsokkal kipeckelt lábujjak körmére szépen rádermedhessen a gyöngyház-csillogás

Fekete J. József

A regionalizmus mint a kultúrák diaszporikus találkozásának katalizátora

I.

Mellbevágó gondolatot olvastam Herceg János tollából, először el se hittem, hogy a sajátja, gondoltam idézi valahonnét: „A történetírásnak mindenkor számolnia kell a maga korának nézeteivel. S vannak időszakok, amikor érdekeknek kell alávetni a múlt vizsgálatát, s amikor az említett nézetek fontosabbak a tényeknél s az igazságnál.”¹ A tényeket és az igazságot az érdekek mögé utasító gondolat nem pusztán tényközlés, nem elítélő megállapítás, hanem a kétszer leírt, és ez által nyomatékosított „kell” szó gyakorlatilag legitimizálja a történelmi kutatás érdekeltségét, ami sokkal inkább tűnik a parancsuralmi rendszerek dogmájának, mint egy európai gondolkodó érvelésének.

Valóban ezen a véleményen lett volna Herceg? Mert szenvedélyes lokálpatriótaként lehetett volna, írói eszköztárával, alkotói tekintélyével élve olyan simára polírozott Zombor- és Bácska-képet hagyhatott volna olvasóira, hogy láttán a város korábbi történetírói is megnyalták volna mind a tíz ujjukat. De nem így történt. Herceg Jánost az előtte járókkal szemben, akik „Evlíja Cselebitől kezdve Muhi Jánosig kivétel nélkül idegenek voltak, akik csak rövidebb-hosszabb időt töltöttek a városban”², olyan szoros érzelmi kötelék fűzte a Bácskához és szülővárosához, hogy bátran fellebbentette múltjáról az egyenlenségeket eltakaró leplet, szemébe mondhatta fogyatékoságait, miközben rajongásig ívelő szeretete nyomán igyekezett Zombor minden erényéről megemlékezni. Írásai, esszéi, tanulmányai a helytörténeti kutatás kútfői, s hogy azzá lehessenek, Herceg bizony alaposan átnyálazta a korábbi történeti feljegyzéseket, átértékelte őket, és megfogalmazta saját meglátását, amelyben szellemesen ötvözte az elbeszélőkészséget a tárgyismerettel.

Evlíja Cselebi török utazó tíz kötetben számolt be élményeiről, két kötetet Magyarországnak szentelt, s ezekben leírta a zombori tartózkodása során szerzett tapasztalatait is. Zombort gazdag városnak nevezte, ám nem tudhatjuk pontosan, hogy a tizenhetedik század derekán a török uralom alatt álló területen mi is számított gazdagságnak. Az úti

¹ *Zombor történetírói*. Dunatáj, 1974. szept. 25., 37. sz. 6. p., utóbb: *Zomborról szólva...* In: Herceg János: *Összegyűjtött esszék, tanulmányok III.*, Összegyűjtötte, az utószót és a jegyzeteket írta: Pastyik László mgr., Szerkesztette Toldi Éva mgr., Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003, 39. p.

² *uo.*, 38. p.

beszámoló hírül adta, hogy a város egy órányira fekszik a Dunától, és hogy a kikötője Erdőd, amiből egyik állítás se igaz. Herceg kipicézte ezt a tárgyi tévedést, de nyomban hozzátette, hogy a legelső zombori útleírás kétszáz évre előre elhintette eme topográfiai elvételés magvát, a Duna közelsége így került be Papp Dániel regényébe is, amely miatt Szenteleky Kornél még elbeszélői tehetségét is kétségbe vonta. Herceg viszont nem a kilométereket és a Duna jobb vagy bal partjának pontosítását kérte számon a török útleírón, hanem a táj által meghatározott emberi karakter ábrázolásában látta meg, hogy Cselebi valóban a szeretett városában járt, és több mint három évszázaddal korábbi állapotában láthatta azt. „Egy hétig időztünk itt, és kedvünkre kibeszélgettük magunkat” – jegyezte fel Evlija, és ebből Herceg nyomban ráismert Zomborra, „ahol mindig szerettek nagyokat beszélgetni”³. Az idillikus, békésen kvaterkázó emberekről alkotott képet a töröknek elhitte, mert belefért az általa kialakított képbe, de hamisítást kiáltott, amikor Szlatkovics Máté plébános krónikáját olvasta: „... szebbnek igyekezett festeni a várost és lakóit a valóságnál. Az ő képe a régi Zomborról idilli állapotokat érzékeltet százéves öregekkel, a várost körülvevő kis szőlődombokkal, ahol megterem a nép mindennapi bora, miközben a tehetősebb réteg és a nemesség baranyai és még távolabbi vidékek drága borát issza. Mindez pedig a tökéletes jólét bizonyítéka.”⁴ A jóhiszemű plébános jócskán átvágta az utókort, a pásztoroköltészet idilljével vetekedő leírással szemben Zombor „... nem volt paradicsom. Iványi, Érdújhelyi, Grosschmid Gábor és megannyi történésze a vidéknek más és más vonatkozásban szólva Zomborról, nem hagyott az utókorra ilyen illúziókat. A szabad királyi város jogáért is súlyos adósságok terhét kellett nyögnie, s később a polgárisodás időszakában igencsak megszenvedte a nép a maga sorsát.”⁵ – szögezte le tárgyilagosan Herceg.

A város, amit nem a polgárság, hanem a leszerelt határőrvidéki katonák tettek várossá⁶, az idillikus jólét és gazdagság korabeli leírásaival szemben igencsak előnytelen helyen épült. Utak híján a végtelen pusztában külön szerencse volt idetalálni, hiszen az utak kijelölése csak 1712-től kezdődött, a gyakorta használt csapások nyomán kialakuló utakat pedig III. Károly és Mária Terézia regnálása alatt kezdték fákkal beszegni, mert akkortájt még nem GPS segítségével tájékozódott az utazó, hanem a Nap és a Hold vezérelte és a fasorok vezették. De kereskedelmi útvonal errefelé soha nem haladt, így a város nem is nyerte el a kereskedelemhez szükséges árufeltartási jogot, a fő kereskedelmi útvonal pedig, a Duna bizony nem egy óra járásnyira volt távol, hanem sokkal

³ uo. 39. p.

⁴ uo.

⁵ uo. 40. p.

⁶ Zombor szabad királyi város első tanácsának tagjai: Parčetić, Živojnović, Marković, Bokerović, Kekezović, Bogišić, Damjanović, Pavlović, Karatić, Rajković, Popović és Stojšić kiszolgált kapitányok, hadnagyok és zászlótartók voltak. vö. i. m. 43. p.

messzebb. Ezekről az időkről szögezte le Herceg: „A középkorban tehát nemcsak kereskedelmi téren maradt el Zombor a vidék, főleg a déli helységek mögött. A hatalom fénye is elkerülte. Csak az árnyékát viselte magán nyomasztóan századokon át.”⁷ Igaz, hogy az első vasút Zomboron át vezetett a tengerre, de a nagy nemzetközi járatok, mint pl. az Orient expressz, messze elkerülték, a vasúti szárnyvonalak kiépítése viszont megkövetelte a bekötőutak építését, ami azt a furcsa helyzetet hozta magával, hogy ezen a vidéken a közlekedési lehetőségek a vicinális nyomvonalaihoz igazodtak. Ahogy Herceg írta: „Zombor beszorult a maga kis területére, amely csak a belső fejlődésre tartogatott némi lehetőséget.”⁸

De Zombornak mindig megvoltak a maga sajátosságai, amelyek szívet melengetően szerethetővé tették a várost. Potenciális gazdasági értékét csupán azt követően mérték fel, hogy a szabad királyi város kiváltságjogai elnyeréséért fizetett 150 000 aranyforint törlesztésekor az uzsorakamatok miatt egyre nagyobb adósságba verte magát a városi hatóság. Ekkor mérték föl a város határában fekvő földek értékét, de a fölmérést meg kellett ismételni, ugyanis kétezer lánc „kézen-közön eltűnt a kataszterből, és részben eltitkoltatott”⁹. Herceg ennek kapcsán kezdett emlékezni a szittyókra, baráokra, mocsarakra, a Kígyósból és a Mosztongából halat és csíkot fogó szegényekre, a „görögökre”, akikről tudni kell, hogy a zombori nyelvhasználatban a szerb és örmény, vagy ahogy délebbre nevezik őket, cincár kereskedőket hívták görögöknek, és egy zombori sajátosságról, a „csajrá”-ról, ami nem egyéb, mint a városkapun belül levő, kertészetre alkalmas föld. S ha már a város topográfiájáig jutottunk, időzzünk egy keveset itt. A zomboriak és a Zomborról írók szerettek legendákat költeni, Herceg meg imádott kódöt oszlatni. Tekintve, hogy a bükkszállási erdő telepítéstörténetét senki sem írta meg, forrás hiányában Szlatkovics Máté krónikájához fordult, és nyomban cáfolta annak szinte mitologikus jelenetét, amelyben a város bírása, Markovics József határőrvidéki kapitány a vállán lógó tarisznyából a szülőföldjéről, Szlavóniából hozatott makkot elszórva telepíti a Sikarát és a Bükkszállási erdőt. Mert bármennyire is daliás lehetett a kapitány, a kilencszázhatvan hold erdősítése se félnapi munka. Azt viszont Herceg is megerősítette, hogy Markovics rendelte el az utcák fásítását, és a rá száz évre polgármesterré választott Csihás Benő voltaképpen elődjének munkáját fejezte be. Mielőtt megyeszékhellyé választották volna, úgy beszéltek Zomborról, mint e megtiszteltetésre érdemtelen városról, amelynek se fája, se vize nincsen, később pedig már a nagy területű zöldövezetei nyomán parkváros-

⁷ *Kereskedők és katonák*. Dunatáj, 1977. márc. 9. sz. 6 p., utóbb: Utak és célok. In: Herceg János: *Összegyűjtött esszék, tanulmányok III*. Összegyűjtötte, az utószót és a jegyzeteket írta: Pastyik László mgr., Szerkesztette Toldi Éva mgr., Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003., 32. p.

⁸ uo.

⁹ *Mit ér egy város*. Dunatáj, 1974. márc. 6. sz. 6. p., utóbb: uo. 42. p.

ként, árnyas sétányai, parkosított utcái alapján pedig a nyugdíjasok városának titulálták, mintha csak a XVIII. századi krónikás által valósként vizionált kép elevenedett volna meg a jólét és az üdeség székhelyéről. Úri városnak is nevezték, hiszen a csend és nyugalom azilumában a megyeszékhely által kitermelt keménygalléros hivatalnokok siserehada nyüzsgött, a gőgös és rátarti főhivatalnokok képzettségüknek és műveltségüknek megfelelő környezetet igyekeztek teremteni maguknak, ám hamarosan nem a műveltség, hanem a pénz diktált, és a vagyonosodó polgárt nem a kultúra érdekelte legelőbb. Így lett csak negyven évre azután színháza a városnak, hogy Szabadkán már működött a teátrum, és ugyanígy megkésve létesült a zeneiskola is – írja Herceg. Az úri város viszont csak a város központját, a hivatalnokok és a megtollasodott polgárok lakhelyét jelölte, a lakosság nagyobb része a periférián, homogén szegénységben, de nemzeti-vallási szempontból elkülönülve élte a maga sajátosan zombori életét. „Itt, a város peremén még népviseletben jártak. Bő szoknyás lányok jöttek időnként a városba innen egymásba kapaszkodva és négy szólamban énekelve, ha szerbek voltak. És subás parasztemberek, hosszú befont hajjal a Prnjavorból, mint egy külön világból. A felsővárosiak papucsban s nem lábhoz tapadó nadrágban, még a német hatást őrizve, Szelencsében viszont már egy felemás viselet érvényesült, félúton a 'mesteresség' felé tartva, de mindenütt épen és érintetlenül megőrizve nyelvet, szokást, hagyományt.

A külvárosból jöttek a pásztorok kántálni karácsony táján, ott ugráltak tüzet Illés napjának előestéjén, s más városrészekben már feldíszítették a házakat akáclobokkal május elsejére, amikor a Flórián¹⁰ utcán túl, a Csutkafaluban még Walpurgis éjszakájának babonái voltak érvényesek. Faluhelyen nem ragaszkodhatott így a nép az ősi életformához, mint itt, a város peremén. [...] Ez a határozott elkülönülés lehetett az oka, hogy a zombori külvárosok megtartották jellegzetes nyelvi és vallási sajátosságait.”¹¹ Éppen ezen jellegzetességek nyomán tarthatjuk különösnek, hogy a „népi(es)ség” eme tobzódása nyomán a keménygalléros hivatalnokok „úri városának” vonzáskörébe tartozó Nyugat-Bácska magyar irodalmára soha nem volt jellemző a Szeged környékén mély gyökereket verő népie(s)ség: „Telecskán innen – mert mintha ez lett volna a vízváltató – nyoma sem volt ennek a magyar népiségnek. Nem mintha errefelé nem lett volna magyar parasztság. Doroszló, Gombos, Bácskertes a maguk egzotikus szépségében tökéletesen kialakult népi életformát éltek, a folklór igazán gazdag és színes változataival. Csak épp egy szellemi központ nem volt, ahova összefutottak volna ennek a népiségnek a közös szálai.

A történelmi társulat érdeklődését túlon túl lekötötte a messzi múlt, a megyei írók csoportosulásának pedig – ha a Szegedtől való elszakadási vágy számos jelével is – merőben

¹⁰ Ma: Batinai utca

¹¹ *A város peremén* Dunatáj, 1980. márc. 5. 9. sz. 6. p., utóbb: uo. 49. p.

más célja volt. És mintha az újabb magyar települések is, Szilágyi és Gyulafalva például, egy általánosabb magyar paraszti öszszkép és életérzés látszatát keltették volna.”¹²

A nemzeti-vallási elkülönülésben élő kisváros topográfiai térképén fontos helye van a szőnyegszövő üzemeről híres Só¹³ utcának, a sötét múltú Krónits-palotának, a Város- és Megyeházának, a legsötétebb Prnjavornak tekintett Hunyadi¹⁴ utcának, a nagy nemzeti-ségi vízvázasztónak számító „Szerb körút”-nak¹⁵, de a vidékies hangulatú városrészekben fölbukkanó parkocskáknak, „tenyérnői oázisok”-nak. Ilyen állt „az Apatini úton például, ahol az utca végén egyszerre kiszélesedett a faszor, s egy sóhajtásnyi idő után megint bezárult. De sétány kanyargott benne, s körbe ültetett hibiszkuszok szigete, földbe ásott padokkal s a tisztáson gyöngyöző pázsittal. Aztán a Bezdáni út és a Zöldfa¹⁶ utca sarkán, a selyemtéglás kocsmá és a mézszárszék, valamint a Vancsek Béla műhelye közötti háromszögben az a kis park... [...] És volt egy ilyen miniatűr park a Könyök¹⁷ utca sarkán, a sárgára festett régi iskolánál, az egész kicskás Szelencsét megszelídítve bokraival...”¹⁸ S volt még egy ilyen aprócska arborétum a Szontai út és a Schweidel József¹⁹ utca sarkán, meg egy a Prnjavor bejáratánál, a Konjović utca sarkán, amiről Herceg János 1975-ben mint az egyetlen fennmaradt minioázisról írt. Mintha a város fölszámolta volna saját hagyományait, bekebelezte volna önnön múltját.

Herceg János helytörténeti esszéit olvasva színesen, életesen, szinte tapinthatóan jelennek meg a város múltjának eseményei, színterei, lakói, hagyományai, kultúrtörténeti értékei, ám a múltbéli élénk pezsgés panorámája mögött egyre inkább kirajzolódik egy arra utaló kép is, hogy Zombort a kultúra városának nevezni nem egyéb, mint lokálpatrióta eufémizmus, ami kevesebbet ad a tényekre, mint a legendákra. A zomboriak kedvelik a legendákat, Herceg is szívesen mondta őket tovább, de a szülővárosa iránti szeretete nem homályosította el látását, sem tárgyilagosságát, amikor ekképpen írt: „... Zombor művelődési élete csakhamar elmaradt a gazdaságilag fejlettebb Szabadkái mögött. Egyre inkább leszorult ezen a téren is mellékútra, s a falvakkal sokkal nagyobb volt az érintkezése, mint a városokkal és távolabbi vidékekkel.

Mintha szellemi élete is arra lett volna ítélve, hogy a vicinálisok vonalát kövesse a

¹² *Kastélyok és tanyák*. Dunatáj, 1973. ápr. 18. 16. sz. 6. p. utóbb: i. m. *Táj és irodalom*. 66. p.

¹³ Ma: Čitaonička [Olvasókör utca]

¹⁴ Ma: Miloš Obilić

¹⁵ Nem hivatalos név, a mai Živojin Mišić körutat jelöli.

¹⁶ Ma: Petar Drapšin

¹⁷ Ma: Školska [Iskola utca]

¹⁸ *Közhelyek között*. Dunatáj, 1975. júl. 30. 29. sz. 6. p., utóbb: uo. 55. p.

¹⁹ Samko Radosavljević

Bácskaságban.”²⁰ Ám ha vicinálisok nyomán is, de ennek a sajátos földrajzi-szellemi-kulturális régióknak voltak, vannak jelenlétükben érzékelhető hozományai és értékei.

II.

Kétségtelen, hogy a *regionalizmus* divatszó. Alig néhány évtizede még csak a földrajzról vagy irodalomról beszélők szótárában kapott helyet, ma politikusok, gazdasági vezetők, pályázatkiírók és pályázatiírók, önkormányzati tisztségviselők „szavajárása”, egyfelől közhellyé kopott fogalom, másfelől varázsszó, amivel projekteket lehet hitelesíteni és pénzforrásokat megcsapolni. A fogalom úgy kopott hozzá a köznyelvhez, hogy voltaképpen jelentése nem rögzült a köztudatban. A globalizációnak nevezett folyamat integrálta a közbeszédbe a regionalizmust, mint a társadalmi térbeliség, illetve a területi társadalomirányítás tudományáganként egymástól eltérő megfogalmazását²¹. A földrajzban a térségek gazdasági-társadalmi komplexitására utal, a politika tudománya a hatalommegosztás tekintetében vizsgálódik a regionalizmus körén belül, a jog az intézményesült irányítási funkcióra figyel, az antropológia és a szociológia az etnikai-kulturális, a szellemi-tudati összetartozás megjelölésére használja, s ez áll legközelebb ahhoz az értelmezéshez, ami Herceg János lét- és irodalomszemléletében visszakereshető.

Nem árt nyomban tisztázni: a regionalizmus és a provincializmus nem egymás szinonimái, viszont nagyon valószínű, hogy az egész világ provinciákból és provinciák alkotta régiókból áll, még akkor is, ha feltételezzük egy összeurópai vagy összvilági dimenzió²² és kultúra meglétét. Az összkultúra – miként Vajda László látja²³ – provinciákra, dialektusokra tagolódik, és ezek elkülönülése és integrálódása természetes történelmi folyamat: a kultúra etnikai, térbeli, szociális s más provinciáinak léte alapozza meg a kultúra gazdagságát. Alabán Ferenc tanulmánya²⁴ szerint pedig az irodalmi regionalizmus értékei és a nem regionális értékek rendszere részben átfedi egymást, részben viszont különböznek egymástól. Alabán a regionalizmus alapvető jellegzetességének tartja a közösségteremtő energiát és hatásértéket, kapcsolatát az előzményeivel, a hagyománnyal, ugyanakkor azt is, hogy minden egyes (regionalista) mű maga teremti meg saját formáit, önerőből konstituálja önmagát a befogadóban, „a műalkotás értéke és hitelessége is függ a szerző (alkotó) kompetenciájától, s attól, hogy az mennyire képes saját élményeit esztétikailag értékesé tenni. Ez a sajátos viszony egyik meghatározó jellemzője

²⁰ *A sürgető idő*. Dunatáj, 1976. okt. 27. 43. sz. 6. p., utóbb: uo. 33. p.

²¹ vö.: Nemes Nagy József, *Régiók, regionalizmus*. In. *Educatio*, 3. sz. 1997., 407–423.

²² A gazdaságtudomány például a kontinenseket tartja régióknak

²³ Vajda László: *Etnikai specifikum és közös sajtások I.*, Korunk, 2000. november

²⁴ Alabán Ferenc: *Értékteremtő közeg*. (Az irodalmi regionalizmus kérdéséhez). *Irodalmi Szemle*, 2005. június

az alkotói autentikusság, melynek segítségével definiálható a regionális szerző műve, s melynek létrejöttékor az alkotói attitűd, az alapeszme és érzelmi töltet valójában egy forrásból fakad. [...] A regionális írói és költői magatartás elkülönítő jegye az is, hogy nem elsősorban a szövegközpontú és kísérletező motiváción alapszik, hanem jóval inkább ún. tapasztalati indíttatású, mely kedveli a mimetikus értékteremtést.”²⁵

Alabán Ferenc tanulmánya nyomán könnyen egyenlőségjelet tehetnénk a regionalizmus és a népi(es) diszkurzus közé, legalábbis közép-európai és nem utolsósorban kisebbségi kontextusban, és ez a diszkurzus (közlésmód) elutasítja a modernséget, az esztétikai kommunikáció helyett az erkölcsi-szociális ideológiát kanonizálja. Viszont a regionalizmus fogalma az utóbbi negyven-ötven évben tartalmi átalakuláson ment keresztül. Nem csak a világban, nálunk is. A múlt század ötvenes éveiben a Hídban fellépő ifjú nemzedék a régi, polgári irodalom „kriptaszökevényeként” utasította háttérbe az akkor alig negyven esztendőős Herceg Jánost és az általa képviselt regionalizmust, amivel kezdetét vette egy olyan alternatív értékrendszer kimunkálása, amely a centrum és a periféria interaktív kapcsolatában jelentősen előrehatott a múlt évezred utolsó évtizedeiben kialakuló globális posztmodern kánonra, a nomadizmusra, az intertextualitásra és a regionalizmus újszerű értelmezésére, amiről Szirák Péter a következőket írta: „A regionalitásnak ugyanakkor egy másik értelme is relevánssá vált a nyolcvanas-kilencvenes évek irodalmi diszkurzusában. Ez pedig a regionalitásnak mint a térségi interkulturális összehasonlításának a lehetősége. Az irodalmi beszédformának az a módja, amely színre viszi a sajátnak az idegenben és az idegenek a sajátban megszólaló dialógusát. Ezzel lehetővé teszi a nyelvi és kulturális határok és identitások problémájának, a periféria és a centrum dialektikájának újraértését.”²⁶

Herceg szemléletében a gazdasági vagy geopolitikai egybetartozásánál többet nyom a latban a sajátos, a térségre jellemző szellemiség ikrásodását segítő közös múlt, a történelmi emlékezet, a kulturális és nyelvi összefonódás és a minderre rávetülő táji-természeti egyneműség. A regionalizmus szinte számtalan tartalommal megtölthető fogalmát Herceg a térségi társadalomszerveződésen túlmenően kiterjesztette a szellemi térség szférájára is, ami megint csak nem azonos az etnoregionalizmus mai jelentésével.

Herceg János szerint a délvidéki irodalom az egyetemes magyar irodalom körébe tartozik. Számára tehát eldöntött tény annak a kettősségnek az egysége, amit a mai posztkolonialista elméletek a centrum és a periféria, az aktív szubjektum és a passzív „Másik” viszonyában fogalmaznak meg, ahol esetünkben Budapest a centrum és az aktív szubjektum, a Vajdaság pedig a periféria, a passzív befogadó. Kezdetben ugyan ennek az egyetemes magyar irodalomnak az esztétikai mércéit rávetítve a honi termésre, szín-

²⁵ I. m. 44. p.

²⁶ Szirák Péter: *A regionalitás és a posztmodern kánon a XX. századi magyar irodalomban*. In: Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen. Szerk. Görömbei András, Debrecen, 2000., 29–57., 53–54. p.

te minden produktum izzadságszagú dilettantizmusnak tűnt előtte, de érezte a Vajdaságban születő irodalomnak a világirodalomhoz kötődését, ugyanakkor a délvidéki irodalmat az éltető szárától elszakító, új, interkulturális kontextusba helyező trianoni változás szerinte kijelölte ennek az irodalomnak a sajátos fejlődési útját²⁷, amelynek során a környező, délszláv irodalmakba is, ha nem is gyökeret, de bár léggökeret kell eresztenie. Ebből a szemléletéből ered, hogy a *Kalanyá*ba és más lapokba, folyóiratokba író Herceg kezdetben a külföldi, „világirodalmi” szerzők munkáit ismertette olvasóközönségével, vagy az úgyszintén kisebbségbe szakadt nemzetrészek irodalmi fejlődésére, az elszakított országrészekben megjelentetett kiadványokra hívta fel a figyelmet, később pedig teljes mellszélességgel a délszláv irodalmak felé fordult. Kritika- és esszéíróként, fordítóként a külön irodalmak egymás felé vezető útjait kutatta, felismervén, hogy tagadhatatlan a különböző népcsoportokkal, a más nemzeti kisebbségekkel közös sors kultúraformáló hatása, amit ma a posztkolonialista irodalomelméletek szószólói is hangoztatnak. Itt egy pillanatra álljunk meg, és tisztázzuk: a posztkolonializmus elmélete gyakorlatilag nagyon távolinak tűnik a magyar irodalmi valóságtól, és összeegyeztethetetlennek a regionalizmus teóriájával. Noha voltaképpen nem az: „életünket és gondolkodásunkat illetően olyan kultúráktól tanulhatunk a legtöbbet, amelyek mintegy történelmi ítéletként a leigázottság, az uralom, a diaszpóralét, valamint a kiszakított-ság élményéből táplálkoznak. Sőt egyre erősebb az a meggyőződés, hogy a társadalmi marginalitás mindent átható élménye – amint az a nem kanonizált kulturális formákban testet ölt – kritikai eljárásunkat is alapvetően átalakítja.”²⁸ – írja erre vonatkozóan a posztkoloniális gondolkodás egyik mértékadó elméletírója. A kisebbségben élő írónak először meg kell küzdenie a megszólalás lehetőségéért, s mivel a kisebbség nyelvét beszéli, e nyelve magában hordozza a nemzeti feladatvállalás súlyát, másfelől e nyelvnek érthetőnek kell lennie az anyanemzet füle számára is, vagy ahogy Pomogáts Béla fogal-

²⁷ Talán nem belemagyarázás, ha azt észrevételezzük, hogy Herceg valamiféle előremutató pozíciómódosulás és újabb elfojtás határmezsgyéjeként értelmezte Trianon. Miként Tárnok Attila megállapítja alább idézett tanulmányában, Gayatri Chakravorty Spivak, a posztkolonializmus elméletírója szerint „az alárendelt nem tud megszólalni”, és Trianon előtt a periférián élő magyar írók zöme ilyen alárendelt helyzetben volt. Az anyaország távolodása nyomán a periféria levált a centrumról, de ugyanabban a pillanatban az alárendeltségnek egy más, sokszorozottan kíméletlenebb módzata nyomta le a délvidéki magyar írókat. Vö. Spivak, Gayatri Chakravorty: *Can the Subaltern Speak?* In: Patrick Williams and Laura Chrisman: *Colonial Discourse and Post-colonial Theory: A Reader*. New York, 1994. 66–111. Magyarul: üö: *Szóra bírható-e az alárendelt?* Ford. Mánfai Alice és Tarnay László. Helikon: Irodalomtudományi Szemle 1996. 4. 450–483.

²⁸ Homi K. Bhabha: *A posztkoloniális és a posztmodern*. Ford. Harmati Enikő. Helikon: Irodalomtudományi Szemle 1996. 4. 485. Idézi: Tárnok Attila: *Posztkolonialitás – neokolonialitás: egy tanulmányút tapasztalatai*. Korunk, 2004. december

mazott: „A kisebbségi magyar irodalmak [...] Janus-arcot mutatnak: egyfelől a maguk nemzeti (nemzetiségi) felelősség- és szerepvállalásában, másfelől abban az irodalmiságban, amelynek mértéke mindig az esztétikai érték, és sokak véleménye szerint sohasem csupán ez a nemzeti szolgálatvállalás. Ez a szolgálatvállalás mindazonáltal elválaszthatatlan a kisebbségi magyarság irodalmától, minthogy voltak korszakok (az utolsó és leginkább brutális alig másfél évtizede ért véget), amidőn az irodalomnak kellett vállalnia azt, hogy minden áttételezés nélkül a nemzeti élet egyetlen otthona, műhelye és megnyilvánulása legyen. Ebben a helyzetben az irodalom nem pusztán a kultúra központi régiójában foglal helyet, ahogy azt a közép- és kelet-európai hagyományok megszabták, és nem is egyszerűen 'a szellemi élet mindenese', ahogy ezt ugyancsak a közép-európai irodalmakról szólván (Közép-Európa című tanulmányában a Tanú 1932-es évfolyamában) Németh László megállapította, hanem maga a nemzeti élet, az önazonosság hordozója, a megmaradásnak egyetlen stratégiája. Azaz nem pusztán irodalom, ha minde nélkülött természetesen irodalomnak kell is lennie.”²⁹

Herceg János a híd-, illetve a közvetítőszerpepet nem csupán a centrum és a periféria, vagyis Budapest és a Délvidék, hanem a policentrikus összekapcsolódás igényével vetette fel a Trianon után elszakított államrészek irodalmi között, és ezekkel egyetemben, nagyon korán felismerte a délvidéki irodalom kötődési igényeit a világirodalom (ezzel mindenekelőtt nem az esztétikai igényességet hangsúlyozván, hanem a haladó szociális eszméknek nyitva kaput), legnyomatékosabban pedig a délszláv nemzetek irodalma felé igyekezett kalauzolni a Délvidéken maradt kisszámú – és a délszláv literatúráról szinte semmilyen ismerettel nem rendelkező olvasóközönséget. A szerb és a horvát nyelv által azonban nem csupán az eredeti alkotásokat ismerhette meg, hanem azok közvetítő nyelvként segítettek a világirodalom alkotásait is a maga és olvasói látókörébe emelni. Ivo Andrić³⁰ hajdani Bosznijában Herceg Tamási Áron Erdélyére ismer, hangsúlyozván a taine-i milióelmélet igazságát, miszerint „az ellentmondások szintézise, s összefogó, egyetlen nagy hatalom mégis maga a táj” és ennek fényében szögezheti le a két világot egymáshoz közelítő, egymásba átmosó, de külön is választó gondolatait: *„Bosznia tájhangulata körülbelül egyezik Erdélyével. Az erdős hegyeket itt is, ott is kecskepásztorok, vadászok, mészkefejtő és szénégető szegény emberek lakják. De amíg Erdély kultúrájában, hagyományaiban és politikai fekvésénél fogva is mindig egy zárt szigetet képezett, addig Bosznia sohasem tudta elzárni kapuit az idegen hatások elől. Ő volt az a kicsiny pont, amelyen Európa megütközött a Balkánnal.*

²⁹ Pomogáts Béla: Megőrzendő hagyományok. In. Székelyföld, XIII. évfolyam 1. szám, 2009. január, 70. p.

³⁰ Ivo Andrić novellái. Kalangya. 1938. 8–9. sz. (A Herceg-írások eredeti fellelhetőségét Pastyik László mgr. munkája nyomán közlöm: Herceg János: Összegyűjtött esszék, tanulmányok I–III., Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999., 2001., 2003.

[...] A szláv, muzulmán és katolikus egyház benne egyforma szívóssággal küzdött egymással.”

Ez az a sokszínűség, amelynek homogenizáló hatását Herceg írói megfogalmazás tétjeként jelölte ki maga elé a *Cél és vallomás* című önéletrajzi vallomásában: „Nekünk nemcsak a művészi tökélyre kell törekedniünk, hanem elsősorban népünket, környezetünket kifejezni. Kialakítani magunkban a vajdasági népi tudatot, a vegyeslakta vidék tarkaságának, a szerb, magyar és német hatásoknak eredményét.”³¹ Miként Herceg a maga szélsőséges, de mindenképpen pozitív tartalmú, ám megvalósításában olykor radikálisan irodalomellenes (értsd: megalkuvásoktól terhelt) regionalizmusprogramja fényében felismerte Andrić Alija Djerzelezének és Tamási Ábeljének a rokonságát, úgy állította Bori Imre kettőjük mellé Herceg Kekez Tunáját.³² Herceg ekkor már teljesen tisztában volt a centrum és a periféria problematikájával, meggyőződésévé vált, hogy kisebbségi íróvá szegődése lemondást követel, és erőfeszítést, hogy a maga elé kitűzött horizont ne a világirodalomra vetüljön, hanem meg kell elégednie a perspektívát leszűkítő feladatvállalás nyújtotta lehetőséggel. „De ehhez nemcsak tehetség kell, testvérem, nemcsak önbizalom, művészi formaérzék, hanem elsősorban a szélesebb horizont feláldozása a szűkebbért” – panaszolja fel a kényszeres lefojtást, vagy éppen rezignáltan szögezi le, ma már nem tudhatjuk. Azt azonban ugyanebből a vallomásból olvashatjuk ki, hogy Herceg 1938-ban, a kisebbségi író feladatvállalásával egyetemben *nem* a polgárság színeiben kívánt megnyilatkozni, sőt, egyenesen elvetette ennek lehetőségét. Szerinte ugyanis a polgár elutasító magatartása érdeklődési körén kívülre zárja az úgynevezett helyi, vagy mondhatnánk, regionális irodalmat, ugyanis ez az irodalom sem térben, sem időben nem üti meg a polgár „vastag fülét”. Persze, hiszen aki egyszer már a világ pulzusán tartotta ujját, még ha parvenü modorban is, mi érdekességet lelne a szerb, a horvát, a magyar, a német és a zsidó városi homogenitásban, amikor maga is ebben a közegben élt, ha nem autora, akkor auctora volt annak a létélménynek, amit Herceg, maga is sváb és francia ősöktől származó, a magyar virtust a Herczeg nagyapától, a cirill betűket Karle nagyapjától tanuló gyermek – kiváló irodalmi szaglással – a transzlokalizmuson túlmutató regionalizmus letéteményeseként fogalmazott meg. Tudta, hogy a Szenteleky által meghirdetett couleur locale elv nem hozta meg az áhított homogenitást, a programhoz csatlakozó írók csak idegen neveket hoztak műveikben és szerb dalokat magyarosítottak, ugyanakkor meggyőződése volt, hogy a vajdasági kultúrának nem a világpolgár, hanem a nép az őrzője, valahogy úgy, mint a vajdasági szerb irodalomban. Herceg nem magyar, hanem „battyus” származása ellenére olyan vitalitással és vehemenciával vállalta magyarságát és vajdaságiságát, mint ahogy annak idején a vajdasági szerb intelligencia, Vasa Stajić,

³¹ Kalangya, 1938. 10. sz.

³² Bori Imre: *Kekez Tuna*. Híd. 1989. 4. sz.

Jovan Popović, Mladen Leskovac igyekezett bizonyítani, hogy Petőfi és Ady nem csak a magyarok ügye, költészetük az egész Duna mente közös kincse. Szenteleky Kornél halála után öt évvel kelt vallomásában³³ arról írt, hogy a vajdasági szemléletű írónak éppen a táj (és a vele együtt adott emberi kapcsolatok) nyomán így kell magáénak tudnia Steriját és Ignjatovićot, és a magas kultúrával szemben a népi kultúra elsőbbségét hirdető Karadžićot, mert a vajdasági élet lehetőségét az itt élők demokráciája és testvérisége szavatolja. Ezért állította, hogy „*A Vojvodjanski zbornik mozgalma közelebb van hozzánk, mint bármilyen anyaországi mozgalom, ha nem is magyar, de vajdasági. Ez az egyetlen út, amelyen a vajdasági irodalom kibontakozását látom. Széles nemzeti horizontok helyett regionalitást!*” Ezt a kijelentést még nem az az író tette, aki később egyetlen hazájaként az anyanyelvét nevezte meg. Ugyanakkor Vajdaságról, mint sajtóságos, az etnicitások kohójaként megjeleníthető területről beszélni magyarul ekkor talán olyannyira idő előtti volt, mint szerbül 1922-ben, amikor Vasa Stajić a Nova Vojvodina című folyóirattal hirdette ugyanezt a regionalizmusigényt – mindkét esetben a politika és a történelem húzta keresztbe az írói óhajokat.

Hercegnek a jugoszláv irodalmak iránti érdeklődése a kisebbségi sorba kényszerült-ség által indukált kényszerpálya volt-e, és ez lehetett-e az egyedüli, amit a kisebbségi (polgári) értelmiségi vállalhatott? – kérdezhetjük. Vélhetőleg igen. Hiszen a saját sorsát érintő beleszólás igénye is kockázatos kíváncsi volt a kisebbség számára, sőt, ugyan-ebben az időben a többségi nemzethez tartozók se sokat kacsingathattak külföld felé. A jugoszláviai magyar kisebbség léttére messze a földrajzi koordináták alá szűkült, a középiskolákat bezárta a jugoszláv hatalom, a Pribičević-féle névelemzés pedig az itteni magyar gyerekek kétharmada előtt kulcsolta be a magyar elemi iskolák kapuit³⁴, a Belg-

³³ *Cél és vallomás*. Kalangya. 1938. 10. sz.

³⁴ Ezeket a sorsfordító módosulásokat Herceg János nem csupán regényben, hanem értekező prózájában is megörökítette. A *Vázlatok egy életrajzhoz* című esszéjét például a következő poétikus bekezdéssel indította: „Ott veszett el már valami az iskolapadban, ahol a *Germinalt* olvastuk, Szanint, Buffalo Billt és Nick Cartert, míg kopott, háború előtti zsakettjében a tanár le-föl sétált a teremben, és jobb híján frontélményeiről beszélt kidüllesztett mellel: hogy zsebórájával két olaszt vert agyon és hasonló hősi meséket. S később, amikor elhagyjuk a latint, és helyette a cirill ábécét kezdtük tanulni, amikor elmerült Cicero, és felbukkant Nemanja Stevan, és amikor Japan Djurónál a kis gimnazisták féláron biliárdozhattak; amikor ugyanaz a zsakettes figyelmeztetett, hogy olyan magyar versek is vannak, amelyeket nem kell felmondani, de otthon, magánszorgalomból mindenki megtanulhatja őket; amikor a Pávó fiúkat kicsapták, mert egyik éjszaka festékes vödörrel járták be a várost, és a házak falára rápingálták a *Szózat* négy legszebb sorát. De ki látta akkor mindezt ennyire torzíva, és ki tudta közölnünk, hogy mire készülünk? Hiszen valójában semmire sem készültünk. Amivé lettünk, a véletlen segített hozzá, s amit akkor elvesztettünk, most kezdjük megtalálni.” *Vojvodina Szemle*. 1941. 2. sz.

rádi Rádió hangjátékaiban pedig megcsontosodott Zsuzsa, a magyar cselédlány alakja, akinek lelkületet sértő generalizálása ellen csak a jóézés tiltakozhatott, de a remény és a csüggedés kettős vonzásában élő kisebbségi nem. A második világháborút követően kísérteties egybevárosással ismétlődtek meg a Trianon utáni tapasztalatok: a háború elsodorta a vajdasági magyar értelmiség kétharmadát, a megmaradt réteg pedig nem sorolta szellemi szükségletei közé a vajdasági magyar irodalom létét segítő és egyben bizonyító törekvéseket, például egy folyóirat meglétét. A kisebbségi kutató (vagy inkább nevezzük kultúrmunkásnak) nem, vagy csak nagyon nehezen férhetett hozzá olyan adatokhoz, amelyek a Vajdaságnak a magyar nemzeti vagy magyar történelmi jellegét bizonyította. Amennyiben erre mégis alkalma nyílt, kutatásainak eredményeit már nem tehette közzé, ugyanis a kisebbségi politikát ellehetetlenítő 1929-es diktatúra után a cenzúra nem engedélyezte az ilyen publikációk kiadását. „A közös múlt csak emlék, a közös jövő – végzet” – idézi Herceg egy német származású magyar önvallomását³⁵, és megértéssel bólint rá arra a polgári asszimilációra, amelynek következménye, hogy semmi se különbözteti meg az asszimilált és a törzsökös magyar polgárt egymástól, az előbbit „*semmi sem fűzi többé fajtájához, lélekben, nevelésben és gyakran testben is teljesen beleolvadt a magyarságba*”. Arra azonban nem találunk utalást írásaiban, hogy amit üdvösnek tartott a magyar asszimiláció szempontjából, azt jóváhagyta volna-e a maga kisebbségi helyzetében, vagy meghunyászkodva, de kitartott volna a nemzeti önazonosság megőrzésének és egymás megismerésének a programja mellett. Ugyanakkor, az újra megváltozott körülmények között, Bácska magyar közigazgatása idején Szent István intelmeinek fényében maga akarta egy akolba terelni, egy pásztor botja alá keríteni az akkor kisebbségbe került szerbeket, németeket, románokat és szlovákokat, nagylelkűen még azt is megkockáztatva, hogy Trianon után a vajdasági szerbség vesztett igazán, hiszen Újvidékről Belgrád elszippantotta az értelmiséget, míg a huszonhárom év kisebbségi lét megvilágosította a vajdasági magyarokat, akik Pest közelsége és a maguk patríciusi renyhésége folytán korábban nem éltek a kezdeményezés lehetőségével, és a kultúrjavak fogyasztására rendezkedtek be, egyszerre rátaláltak az önszerveződés formáira és erősödni kezdtek³⁶. Furcsa érvelés, de csak az ehhez hasonló tépelődések tarthatták egyensúlyban Herceg János gondolkodását, aki nem törleszkedett és nem is panaszkodott se 1942 előtt, sem utána, idegenből hazatértként sem. Szembetűnő például, hogy a *Kalangya* szerkesztőjeként 1944-ben Zombor és Baja végső soron eltérő irányú testvérfejlődését taglalta, számba vette Ady szerb–horvát fordítóit, külön tanulmányban elemezte Ady helyét a délszláv irodalomban, életrajzi ismertetőt írt a bajai születésű, ám távolról sem magyarbarát, ráadásul epigon-gyanús Bogoboj Atanackovićról, s meleg hangú nekrológot jelentetett meg Jovan Dučićról. Mi ez, ha

³⁵ Német polgárság magyar földön. *Kalangya*. 1942. 4. sz.

³⁶ vö. *Egy akol – egy pásztor*. *Kalangya*. 1943. 1. sz.

nem az eleve adott kétlakiságból fakadó hídszerep aktív vállalása? Herceg a *Kalangya* munkatársaként, majd a Bácska magyar közigazgatása alatt szerkesztőjeként egyaránt azt vallotta, hogy a nemzeti konglomerátum, a népek, nyelvek, kultúrák diaszporikus találkozása csakis egy interkulturális ötvöződésben oldódhat fel, amit egyes szerzők, egyes művek meg is teremtettek, anélkül, hogy ezt a szükségszerűséget bármilyen elmélet, vagy politikai sugallat tudatosította volna bennük³⁷. Ebből a felismerésből származik Hercegnek a „népi”-ségre esküvése: az együtt és egymás mellett élők időtlen idők óta úgy éltek, ahogy azt a különböző fordulatok után szövegekben kívánta számukra előírni a nyilvánosság előtt a politika.

A Vajdaság népi és földrajzi egységének hiteles költői változatát Herceg szerint a kor szerb irodalma adta, kezdve Bogoboj Atanackovičtól Jakov Ignjatovičig, később Veljko Petrovičig és Jovan Popovičig hömpölygött ez az epika. „Kosztolányi életművében csak itt-ott találjuk meg jellegzetes és félreérthetetlenül határozott körvonalait ennek a tájnak s az itteni embernek, az ő vidéke a magyar kisváros általános rajzához igazodik. Herczeg Ferenc a K. u. K. gyarmatosító politikájának ‘áldásait’ hirdette egy vékonypénzű uralkodóréteg vidám történeteiben. Papp Dániel kezéből viszont túlságosan korán hullott ki a toll ahhoz, hogy alkotásaiban a ‘tündérlak’ reálisabb alapot kaphatott volna. Csáth Gézát megejtette az élet misztériumokkal teli árnyjátéka, tekintetét elhomályosította a morfiúm, Gozdsu Elek pedig a magyar fin de siècle utolsó mohikánjaként menekült riadtan a magányba a korforduló ellentmondásoktól terhes új viharai elől” – állította 1958-ban Herceg, és ezzel indokolta, hogy a vajdasági regionalitás előbb a szerb irodalomban bontakozhatott ki. Ezt a meglátását tizenöt évvel később azzal erősítette meg, hogy „a századelő szerb népi öntudata épp a nyugat-bácskai szállások népében találta meg az osztatlan erőt, amellyel számolni akart. S Veljko Petrovič novelláiban már ott van a bácskai szállás, sőt az anekdota is, akárcsak a tájnyelv, a szokások és hagyományok sajátossága.”³⁸

A jugoszláviai magyar irodalomnak különösen erős kapcsolata volt a Vajdaságban élő népek irodalmával, ez táplálta azt a szándékot, amely Szenteleky Kornél és Debreczeni József fordításvállalkozásával, a *Bazsalikommal* kezdődően – és nem teljesen függetlenül a couleur locale elméletétől – a Vajdaság különfejlődésének, endogén lelkiségének és autochton gondolatvilágának tettenérését a népek és kultúrák együttélésének az egyéni és társadalmi reflexekben fellelhető nyomainak és eredményeinek a felkutatásában, a vidék és a központ kultúrájának kö-

³⁷ El egészen addig, hogy 1950-ben a magyartanároknak magyar irodalomtörténet híján Mladen Leskovac Petőfi-tanulmányát javasolja előkészületi anyagul. (Egy vajdasági szerb író könyve. Magyar Szó. 1950. január 22.)

³⁸ *Kastélyok és tanyák*. Dunatáj, 1973. ápr. 18.

zelítésében és a szülőföldnek mint irodalmi témának a feldolgozásában kívánta elérni. A folyóirat-szerkesztő, rovatvezető, a rádió irodalmi műsorainak vezetője, a *Magyar Szó* irányadó esszéírója, a jugoszláviai magyar kiadótevékenység meghatározó személyisége, tudományos intézményeink, irodalmi és kulturális testületek, s nem utolsósorban a közélet megbecsült és nagy tekintélyű tagja, Herceg János irodalmi közszereplésének teljes ideje alatt ezen munkálkodott: „*Arra tanít – írta értekező prózájának értékelésekor Szeli István –, hogy szűkebb és tágabb közösségünk, tudati, szemléletbeli, lelki, érzelmi és értelmi rezonanciáit ne egymás ellenébe fordítva, hanem a zavaró hullámhosszak kiiktatásával kezeljük. Nem a különbségek letagadásával, hanem a kölcsönös 'foghatóságuk' elősegítésével és tartalmaik humanizálásával.*”³⁹

Az egybehangzások, áthallások, egybemosódások, szellemi rokonságok és a fordítás-irodalom együtt csengése megkerülhetetlen jellemzője volt a délvidéki irodalomnak, amiről Herceg János 1958-ban így írt: „*Nagy válaszfal a nyelv, de vidékünk kétnyelvűségében – a béke, a türelem és a megértés ritka időszakában – csodálatos kölcsönhatások mutatkoztak, és olykor már-már egy egységes szellem kialakulását ígérték, minden politikai határmezsgyén túl: szokásban, életformában, szemléletben és a népek álmaiban is. De a költők külön utakon jártak, s a szülőföldnek ezt a lassan bontakozó szellemét, amelyről Vitkovics Mihály ábrándozott legendás körtefája alatt, feloldották a maguk szélesebb nyelvi és nemzeti kultúrájukban, úgyhogy eredetére sokszor alig utal valami.*”⁴⁰ Ez a folyamat, ami egyébként a szocialista viszonyokra épülő, háború utáni társadalmi tendenciákban a megélhetési migráció, az egzisztenciális asszimiláció során a hagyománytörés kerülhetetlen erejével sodorta el a népviseletet, a zárt közösségek szellemi javait, a nyelvi szigetek apadó forrásvidékét, Herceg Jánost is megingatta a regionalizmusba vetett hitében. Amíg 1958-ban még Veljko Petrovićban a legjelentősebb vajdasági regionalistát ünnepelte, igaz, akkor is figyelmeztetett a szellemi különválás, a különgondolkodás veszélyeire, négy év múltán már időszerűtlennek kiáltotta ki az egyébként mindvégig üdvösnek tartott irányzatot, és a következőképpen intette író társait: „*A jugoszláviai magyar írónak itt van hát a helye, s ha el akarja kerülni a regionalizmus veszélyeit, akkor feltétlenül szakítania kell a retrográd romantikával, a táj mítoszával és megszólaltatni az új világ új emberének irodalmát*”.⁴¹ Az intellektus retorikájának szólamszerűségét a szöveg születésének ideje kellőképpen magyarázza: a szocialista építkezés kiterjesztette szárnyait a szellem világa fölé is. A könyvesboltokban egyszerre megjelentek a magyarországi szerzők kötetei, az egyre több kétnyelvű

³⁹ Szeli István: Herceg János értekező prózájáról. In: *Emlékezések könyve*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001.

⁴⁰ *Tavaszi temetés*. *Magyar Szó*. 1958. jún. 29.

⁴¹ *A szülőföld és az ország változásai*. [1962.] In: *Hazulról*. Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1965.

fiatal számára hozzáférhetővé váltak a belgrádi és a zágrábi kortárs írók munkái, így a vajdasági magyar írók egyszerre olyan alkotókkal kerültek versenyhelyzetbe, akik kompaktabb nyelvi közösségekben működhettek, és esetleg tehetség dolgában is előbbre jártak. Innét az intés, hogy egyszer majd a vajdasági magyar író könyve is kijut a határon túlra, és akkor az ottani olvasót nem a szerző alkotói bravúrja, a szürrealizmus vidéki változata vagy a művész l'art pour l'art-izmusa érdekli majd, hanem a vajdasági ember új körülmények között szerveződő és kiteljesülő élete. Ezt kell az itteni írónak megírnia – vagyis megint csak a regionalizmus⁴² Herceg hitvallása, csak a táj és az ember együttélését kiegészítette a korszellem modernizálódásával, más szóval, a társadalmi alakulás kiszolgáltatásával.

Herceg mindvégig kereste a kapcsolatot az egyetemes magyar irodalommal, de határozottan szembefordult a beolvasztó törekvésekkel és az önálló szellemi élet meglétét hangoztatta. Igaz, 1941 és 1944 között, amíg ő szerkesztette a *Kalangyát*, ez a külön utas program a lap súlyos anyagi és színvonalbeli leromlásába torkollott, bár nem is biztos, hogy emiatt kizárólag a regionalizmus pozitív elképzeléseken alapuló programját kell hibáztatnunk, hiszen a folyóirat munkatársainak nagy részét „elsodorta a háború”, újakat az ellehetetlenülő körülmények közepette nem tudott toborozni a főszerkesztő, és a *Kalangya* olvasótábora (vagy inkább vásárló- és támogató közönsége) úgy érezte, hogy ismét nyitott előtte a centrum minden kulturális javához vezető út, a lap már nem vállal küldetést, nem kisebbségi szolgálatban áll, hanem csak egy vidéki folyóirat, amelyet már nem kötelessége támogatni. A meggyőződésből és ugyanakkor kényszerből vállalt teljes regionalizmus programja 1944 szeptemberéig tudta fenntartani a dilettantizmus melegágyává váló folyóiratot, amelynek azonban bizonyos érdemeit a *Kalangya* monográfusa, Utasi Csaba is elismert.

Az egyfelől Gerhart Hauptmann, Charles Ferdinand Ramuz és Knut Hamsun, Ivo Andrić, másfelől Móricz Zsigmond, Bródy Sándor, Tamási Áron és Tömörkény István példáján éltetett, Herceg János által levezényelt regionalizmus-koncepció még egyszer eljátszotta a maga katalizátorszerepét a délvidéki magyar irodalomban az ötvenes években, amikor az osztályellentéteket alapul vevő szocrealizmust fékezte meg és gátolta annak kizárólagos ideológiai-politikai irányelvvé válását a művészetben. Ezt az időszakot követően joggal hangoztathatta magáról a korábban a széles horizontok elől mereven elzárkózó Herceg, hogy vajdasági, és ugyanakkor európai, egy lokálpatrióta világpolgár, aki szemléletével és munkásságával a centrum és a periféria közé vont ritka fonatú, de mégis egybetartó hálót.

⁴² Herceg a múlt század hatvanas éveiben – talán valami szocialista irodalompolitikából fakadó közmegegyezéstől vezérelve – pejoratív értelemben használja a *regionalizmus* terminust, noha szemléletbelileg éppen annak a megvalósulását ösztönzi. Ezekben az írásaiban mintha összetévesztette volna a provincializmust a regionalizmussal.

Harkai Vass Éva

Atlantisz: Süllyedő városok szigetek

– *versvázlat* –

(utólagos részletek)

(férfiak)

a múlt idő jele az első
és egyetlen teljes fél évszázad után
a visszaforduló tekintet leltára-e
a múlt építőkockáiból kirakni önmagad
csak épp nem állnak egybe harmonikusan
a kirakókocka képei
a mérgezett alma piroska kezébe kerül
az ijedt hófehérkére farkas vicsorít
egykori kislányruhádnál lassabban ver a szív
hajad puhábbá vált állagán
a gyerekkor selyme átsajog

átsajognak a hiányok is: a férfiaké
egyik nagyapámat sem ismertem
ómama nagyanyák anyja én
az emlékezet morajló vizében
csupa nőuralom
nők mozgatják az egek kristálygömbjét
és a földet
a látás alatt merő frusztráltság gyűlölet
egy rezignált bölcs nagyapát kívántam magamnak
ki férfias mozdulatokkal ásná a kertet
tenyerébe köpne mint andrás a napszámosunk
hol közletről hol távolabbról
méregettem magamnak
olyan nagyapaféle
szánkómmal óvatlanul a lábszárának csúsztam
a fán át is éreztem a sípcsont kemény anyagát
átéreztem a fájdalmat is
este lefekvés után támadt görcsölt szorított

szántani vetni aratni ásni szerelni
a folytonos főzőcskézések
és a kínos rendcsinálás helyett
mindig is kemény férfimunkát
szerettem volna végezni
de ehhez nem voltak sem izmaim se erőm
és minta sem amit követni lehet
az álló időt kitöltő szerepjátékok során
mit mivel hogyan csinálni
nincsenek hozzá eszközeim
apa barátai között keresek
évtizedeken át eszményt példaképet
férfiak jönnek-mennek
elillannak előlem apa is
mint sohasem volt szerepek
csak egy marad kiirthatatlanul:
gyűlölködő feminin világ üli diadalát
szabad mozgás helyett korlátok megkötések
ha mozdulsz kerítésbe ütközöl
szűk abroncsok védenek
a szent biztonság érdekében
óvó karok szorítanak
reménytelen buzgólkodással
csak a bizonytalanság útvesztői biztosak

2008. március–április

A 8. utca

1.
Betévedni abba az utcába,
s nem lelni kiutat.
Betévedni és eltévedni ott.
Nem találni a házat, a kertet,
a kerítés foghíjas,
a kapun nincs kilincs.
Betévedni a tévelygő emlékezetbe,
s nem lelni szavakat.
Az emlék foghíjas,
és nincs kulcs,
ami nyitná a zárat.
Pereg a kizök kent idő,
hulló vakolat,
semmi sem az, ami volt.
Kásás hidegek,
a kopár út felett
az éj kék gallérján a hold.

2.
A 8. utcában keskeny az út,
az útról nem lehet letérni.
A járdán tócsákat kerülgetsz,
vagy gépkocsival rostokolsz.
Sehová nem vezet,
méggy oda-vissza
az úton, a járdán,
nem térsz le, keskeny, rostokolsz.

3.
Betévedsz, tévelyegsz, nincs kiút,
nincs ház, kert, kerítés, kapu,
kilincs, vakolat.
Semmi, aminek annak kellene
lennie, ami volt,
vagy nem volt,

csak te gondoltad annak.
Magritte-i táj,
semmibe nyíló ablakok,
világvégi bolt.

4.
A 8. utcában őrült felvonók
ingáznak fent és lent között.
Feldobnak, ott lebegsz
a semmiben,
ha szállnál, ejtenek.
A 8. utcában nincs semmi
a fent és lent között.
Üres ég alatt idegen emberek.

5.
A 8. utcában semmi nincs.
Lógsz bele szépen a semmibe.
Keskeny út, keskeny erkélyek, folyosók,
nincs kiterjedés és tartam.
Valamilyen nap, valamilyen hold,
fellövik, leakasztják az égről
az időt, újra fellövik,
jön, megy, telik, miért, hová,
parányi, kisszerű, rövid.

6.
A 8. utca nem létezik,
nem is létezett soha.
Kongó kulisszák, műgyep, házmakett,
keresés s a keresés kudarca.
Aki a 8. utcában lakik,
inkognitóban él,
nincs arca.

2008. január 23–30.

Kilép a 8. utcából

(mi rejlik)

kilép a 8. utcából
 távolról szemléli a házat
 a leeresztett redőnymagány
 mögött mi rejlik
 szétvert sétány
 kitépott lámpaoszlopok
 képe úszik be hirtelen
 a tékozlás torz emlékei
 eltékozolt évek
 ez már egy másik élet
 a jól körülkerített szigetre
 idegen be nem téved
 be nem teszi lábát a fájdalom

(nem is utca az)

már nem emlékszik arra a mozdulatra
 amint a brankov moston át
 a túlsó part felé vette az irányt
 az arc a kéz a testtartás
 sokat elárul a képen
 szavaknál többet a kimerevített gesztusok
 ami volt elmúlt elviharzott
 ahogy kilépett a 8. utcából
 még visszanezett: nem is utca az

(majd újra ott megy el)

a sétálóutca sarkán
 a kávézó előtt még ott az asztal
 amelynél tavaly nyáron ült
 majd újra ott megy el
 a hegyre felfelé halad
 majd újra ősz lesz s újra tél
 az erkélyen a napernyőt becsukja
 faleveleket s étlapot lobogtat a szél

(testének határai)

ó jaj hogy elmúlt minden
 és milyen egyszerű:
 arra gondol amihez
 szép emlékek fűzik
 s nem arra amihez nem
 a sóbányából felfelé haladva
 haja az arcához tapadt
 a lépcső fokait szedve
 megfeszültek izmai
 egyszerre érezte önmagát
 tudta hol vannak
 a porló fal s a többiek között
 testének határai
 egy évtized múltán
 is emlékezni fog a pillanatra:
 a föld mélyéből még
 rugalmas léptekkel halad
 az érettség megízlelt
 ízével a nyelve alatt

2008. július–szeptember

Prózai prózai sehr

(áll lenn)

egymásra másolódó
tavaszok nyarak ősök telek
egymásba áttűnő városok
miközben meg sem mozdulsz
áll lenn a kockanyár a kertben
seurat kellene ide
hogyan kipettyezze
a közbeeső időket tereket

(mintha a saját árnyékából)

egy napba zsúfolva összefüggés nélkül
reggel dél délután és este
mégis minden napszakban
változik a teste
reggel merev mozdulatlan
délben képlékeny délután álmos s este
mintha a saját árnyékából
lenne a falra festve

(hol a költészet)

hol a költészet mostanában
törölni por és mosni kő
sikálás metrumára írni vers
kántálni munkadal
jambikus tizesben
ahogy a torkán kifér
prózai prózai sehr

(andela)

andela – ízlelgeti az idegen nevet
angyalok szállnak por alakban
a szerbben keményebb a gy mint a magyarban
mintha moccanás hangját hallaná
nevére ismerve mozdul
az újonnan elkészült íróasztal

(epigramma)

tisztelt író úr olvasta-e bárki a könyvét
távoli sziklák közt naturista zarándok

2008. július–szeptember

Kontra Ferenc

Az új könyvem

Az ilyen történetek általában valami kifürkészhetetlen, eredendő gonosszággal kezdődnek: egy gyanútlan kéz esetleg virágot ültet, amihez elengedhetetlen, hogy a gyanútlanág előre felvetődjön, a művelet során végig gondolni kelljen a gyanútlanásra, tudjunk tehát valamit előre, amit a földbe markoló kéz nem is sejt, mert a mi tudásunk csak akkor válik az ő sejtésévé, amikor már késő, addigra kiderül, hogy a föld a sátán sírjáról származik, amely persze jelöletlen, éppen ezért alkalmas virágföld gyűjtésére. A földből kikel egy hosszú szárú, elegáns levélállású szobanövény mindenki kedvére, a gyanútlanág harsányan zöldül tovább az ablakban, hiszen a legnaposabb párkányra helyezik, míg nem egy éjszaka elszabadulnak a növény által feltámasztott démonok, és mindenből egészen más lesz, mint amire gondolni lehetett.

De a könyv egészen másról szólt. Mire gondoltam valójában? Bekapcsoltam a kis zenéget, hogy elvigyen innen egy ismerős dallam hullámain egy távoli szigetre, ahol szakállat ereszt a hajótörött, és belevakul a sok naplementébe.

Hogyan válaszolnék a kérdésekre másnap? Mi került a könyvembe? Arra gondoltam, hogy nem marad semmi a válaszokból, ha témát váltok, lassan elszállingóznak, és otthon végig sem olvassák. Első hallásra okosnak tűntek a kérdések, és folyt a szellemi kötélhúzás két egyenlőtlen fél között: meg kellett erősítenem az ismeretlenbe vetett hitem: abban a hiszemben folyt a játék, hogy lesznek, akik azért olvassák el, mert nyitva felejtettek magukban egy ajtót. Mások egészen mást jegyeznek meg a találkozásból, és az olvasás hiányában csupán a válaszok raktározódnak el bennük, és akkor örökre homályban marad a leírás, a töredék, a vessző, marad csupán a körülmény, amely viszi az élményt az emlékebe, a következő hét közepebe, addigra el is lehet felejtani. A legnagyobb csalódást alighanem az okozza, ha a szerző élőben kevésbé okos és kevésbé szellemes, akkor a hallgatóság egy emberként, egy tanárként fog gyanút: hátha puskázott írás közben. Produkáljon tehát valamit azokból a nyüglődésekből és kételyekből, amelyek a szóban forgó könyvet létrehozták. Ilyen körülményekre kérdeztek rá előző este a könyvbemutatón.

Miről is beszélgethettünk volna a túlságosan hosszú hatásszünetekkel tűzdelt, önképzőkört idéző részletfelolvasás után, mint például a borítóról, amely kötődött ugyan a belívekben elbeszéltekhez, de valójában önálló életet élt, mert a címmel egy fej röntgenfelvételét ábrázolta, hátul pedig a bal tüdőlebeny díszlett, aztán a kíváncsiságból fellapozók a fejezetek között kulcsfontokkal és oldalbordákkal találkozhattak, és egyáltalán nem látszottak gyanútlanok a fekete hátterek látán. Emiatt a könyvem baljósnak tűnhetett, mintha a sátán sírjáról szólna, hiszen

a röntgenfelvételek lehetséges töréseket és daganatokat juttattak az eszükbe elsősorban, nem pedig irodalmat. Gondoltam, jó rávezetés lesz, ha a történetről mondok valami elhallgatásokkal teli kedvcsinálót. De nem, nem igazán a cselekvés hőmpölygésére terelődött a szó, hanem maradtunk a kályhánál, ahonnan nehéz elmozdulni, mert a kiindulási pont nyújtja a legnagyobb biztonságot, és a látvány sokkal inkább fogva tart, mint a betű. Kit ábrázolnak ezek a feketeségek? Hogy kerültek bele?

Előbb el kellett mesélnem, hogy egyik barátom asszisztens a városi kórházban, saját ötletem alapján vele készítettem el a filmeket; arra gondoltam, a feltárulkozás magasiskolája lesz, ha ilyen mértékű csupaszkodást mutatok a saját könyvemben: lehetőleg vetközze le az író a húsát is, ne legyen semmi titkolnivalója, gátlások nélkül álljon a röntgengép elé műszak után, amikor viselkedését nem minősítik felelőtlenységnek, és nem írja elő a szemüveges, szigorú szakorvos, hogy milyen szögben és pózban viszonyuljon a sugárvédett kuckó előtt a sötét üveghez. Egy író ne akarjon megfelelni senkinek.

Közben eszembe sem jutott, hogy lesz, aki fejcsóválva figyeli a művészet bevonulását a diagnosztikába, mert a szabályosság volt korábban az egyetlen forma. Szórakoztató pedig a mozdulatok kitalálása, amelyek elveszítik semlegességüket és csontvázszerűségüket; megelevenednek, ha gesztusokat fejeznek ki: akár fenyegetést vagy hahotát, mert az állkapocs és a fogsorok bemozdultak egy poén halatán, ugyanazok a csontok csaptak az írógép billentyűire, ugyanazok az ujjpercek vehetők ki a szennycímlapon. Először csak a hecc kedvéért, aztán bele a fintorral a könyvbe: a lepusztulás mint közéleti metafora, egy oszlásnak indult térkép, az újjászületés szent reménysége áll előttünk: ilyenek lettünk.

A körülmények részletezése jobban lekötötte a hallgatóságot, mint a középről kiragadott töredék, amelynek jobban éreztem éles széléit, mint megnyugtatóbb közepét; olyan nyugtalanítóan hatott rám, mint amikor a kismutatót törik le az óráról, és bizonytalanságban hagynak, hogy most fél van, de vajon melyik órának a harminc perce, mert sohasem úgy törnek le a dolgok, ahogyan célszerűbb volna, hanem szándékosan hirdetik öntörvényűségüket. Úgy törnek el a szobrok, hogy ne lehessen a részeket pontosan összeilleszteni, azok a rianások örökre nyomot hagynak, mint a térképen a határvonalak. Az arc közepén fut át a hiány, hogy látványosan megcsúfolja a hajdani egészet. A tárgyak titka marad, hogy miért éppen úgy törnek el, ahogyan. A művelődési ház könyvtárosának titka marad, hogy miért éppen ezt a töredéket választotta, amelynek alapján magam sem gondoltam volna, hogy az történik, aminek a szöveg szerint történni kell.

Áttetsző valami a kispoharakban, a nagyobbakban sárga hosszú, mellettük pogácsák, szokásosan maradó közönséggel, ismerkedés a prózamondóval és a magyartanárnővel, valahogy minden jelen idő. Az emelet egyetlen terme beszélgető

csoportokra szakad. Érdeklődve szemléli a könyvem egy ősz úr, mint aki nem egészen az irodalom miatt tartaná ismerősnek, és nem is a könyv tárgyi mivolta köti le a figyelmét. Még csak szokatlannak sem találja a címoldalát, hiszen naponta találkozik hasonlókkal, mert a beszédbe elegyedéskor kiderül róla, hogy a helyi intézetben elmeorvos, semmi különösét nem talál az ábrán, abban sem talál kivetnivalót, hogy illusztrálni ilyesmivel, miért ne, végre más mesél történeteket, lehet pogácsát enni.

Folyton befektetnek valakit az osztályomra, anélkül, hogy szólnának, legalább a papírjait vele küldenék, de semmi, néha valóságos nyomozásba telik, mire kiderítem, hogy mik az előzmények, mert a betegtől nem mindig tudható meg, hogy mi történt vele, főleg ha alszik, és eszében sincs felébredni, így volt ez a ma reggeli beteggel is, ráadásul semmiféle elváltozást nem tapasztaltam rajta, a terembe, ahova az önpusztítókat szokták befektetni, többnyire szemmel láthatóak a jelek, mondjuk, éppen összevarrták, mert felvágta az ereit, vagy a gyomrát takarították ki a túlszedett, túlivott szerektől, a kimosott mérgek után is más a páciens állaga, de ez másmilyen volt, az ápoló, aki betolta, csak annyit tudott, hogy tüdőgyulladás van, talán magára csukta a hűtőszekrény ajtaját, és várt a szerencsétlen, amíg rá nem találtak, vagy egy vállalat hűtőkamrájában akarhatott megfagyni, aztán még arra is emlékezett az ápoló, hogy hajnalban hívták ki a mentőt a szomszédok, akik az erkélyükön találtak rá; ezzel elment az ápoló, magamra hagyott töprengéssel, hogy ugyan miért mások erkélyén akar valaki megfagyni, talán bosszúból, hiszen az öngyilkosság cselekedete is lehet bosszú, de hát azt senki sem gondolhatja komolyan, hogy egy erkélyen csak úgy meg lehet fagyni egy csíkos pizzamában, azért akkora fagyok még nem voltak, ennek az illetőnek nem lehetek igazán komolyak a szándékai, arra gondoltam, de aztán észrevettem egy tenyérszerű zúzódást az oldalán, és amikor felébredt, akkor elmesélte, hogy a tizenötödik emeleten lakik, onnan ugrott, nagyon erősen fúj a szél, öt emelettel lejjebb befújta az erkélyre, talán eszméletét veszítette, vagy csak nem akarta felébreszteni az ott lakókat, megvárta az erkélyen a reggelt. Nem ugrott tovább.

A harmadik pogácsa után bólogatásommal jeleztem, hogy valóban szokatlan eset. Jelentkezett volna inkább önkéntesnek, toldja meg mellettünk a történetet egy nő, aki kezével szélesen gesztikulál, folyton megfélelkezve róla, hogy a pohara félig van konyakkal.

... ahol lőnek, igazi harc van, oda menjenek az ilyenek, a golyóval biztosra mehet, a durranások itt is fényes nappal, azelőtt csak éjszaka merték kipróbálni, addig senki nem vesz fegyvert, amíg ki nem próbálja, nem igaz?, csak azt nem tudom, mi mért nem csomagoltunk még össze?, mondtam a lányomnak délután, hogy Pillangó, te mért maradtál, látod, körülötted sár van meg nyomor, egyhamar itt nem lesz pillangónak való évszak, ezt írja le a következő könyvében, ez olyan szép gondolat...

... folytatta még egy darabig, és a pohár lassan kiürült közben, anélkül, hogy a szájához emelte volna, csak annyit tudtam róla, hogy valakinek a felesége.

El tudom képzelni, milyen unalmas lehet egy orvosnak, ha folyton folyvást a betegségeikről beszélnek az emberek. Az író is történetekkel traktálják, hogy ezt írja meg, uram.

Innen a múlt idő megint, mert közeledett felém egy púpos nő. Tele voltam előítélettel, miért is tagadnám, balsejtelmem beigazolódni látszott, amikor bemutatkozás helyett mindjárt arra kért, hogy négyszemközt beszélhessem velem. A púpos nők nemcsak a testi fogyatékoságukban hasonlítanak egymásra, hanem abban is, hogy világoskék szemük van, gondoltam magamban, és ha a szemembe néznek, elátkozottnak érzem magam. Tekintete belém akadt, mint a horog, és nem tudtam mozdulni tőle. A horog természete szerint viselkedett, és emlékezetemből kihúzott egy töredéket, az indokot, amitől tudat alatt is előítéletem támadt.

Valamiben feltétlenül hasonlítani kell egyik dolognak a másikra, ha váratlanul előbukkan, különben elfelejtettem volna. Személyes élmény kell hozzá, hogy egyáltalán asszociálni lehessen: a tízéves érettségi találkozóknak képe szélesedett ki előttem, középen púpos osztálytársnőnkkel, aki megőrizte kislányos vonásait, és szemlátomást élvezte, hogy a figyelem középpontjába kerül; elsorolta ő is, hogyan sodródott élete fonala a jogi karon keresztül az ügyvédi magánpraxisig, lett lakása meg egy kisfia – ettől mindenki meghatódott, ugyanaz az együttérző részvét ült ki minden elhúzódó mosoly köré nemre és korra való tekintet nélkül, hiszen merte vállalni szembeötlő testi fogyatékosága ellenére, kockáztatta az életét, és emberfeletti elszántsággal végigcsinálta – ez derült ki a kérdésekből és a válaszokból, olyan volt, mint egy író-olvasó találkozó, az alkalmi főszereplő az osztály rokonszenvét élvezte, és ez a parancsoló közvélemény azelőtt sem engedélyezett semmiféle kételyt; aminek részvétet kell ébresztenie, ahhoz tessék méltóan viszonyulni!, azt figyeltem, az előítélet elhárítása hogyan csap át a másik végletbe. Mert vannak az életnek megkérdőjelezhetetlenül szent dolgai, és a találkozón a magam visszafogott csendességével és rajongás nélkülségével úgy éreztem magam, mint a bűnös, aki oda nem illő gondolataival felborítja a jászolt: mert a hajdani énjét láttam benne akkor is, aki méltánytalan előnyökhöz jut fele annyi tanulással és tehetséggel, messzemenően kiaknázza a kínálkozó lehetőségeket, a maga javára fordítja kétségtelen hátrányait, közben a tanároknak el sem jut a tudatukig, hogy zsarolja őket, előbb csak jobb jegyért, aztán pedig a felvételihez szükséges jobb előmenetelért, és ugyan ki merte volna kimondani, hogy ő azok közé a testi fogyatékosok közé tartozik, akiknek erkölcsi fogyatékoságai is vannak, mert mindenféle skatulyázás előítéletet szít, és ha ezt kimondtam volna, úgy néztek volna rám, mint egy akadékoskodóra, aki kiteszi a lábát a vak ember elé. Felnőtt osztálytársaim talán valamennyien elfelejtették, hogy akit csodálva hallgattak, esetleg ugyanolyan

ravasz és számító maradt, érinteni se merték titkának kagylóhéját, amikor világoskék tekintetét végighordozta a hallgatóságon: senki sem fogja megtudni, hogy ki az apja. A pillantása számomra a káröröm nyílvevesszője volt, amely a győzelem magabiztosságát szűrte belém, a hatalom örömét, és önkéntelenül elképzeltem magamban, miféle eszközökkel bírhatta rá kiszemeltjét a tetre és a titoktartásra, amit soha nem oszthat meg másokkal. Ahogy egykor a tanárait megszarolta, miért ne zsarolhatott volna meg később hasonló eszközökkel egy jogilag rászoruló. A célkért másokat sarokba szorítás tükröződött a tekintetében, miközben a nemek biológiai kiszámíthatóságáról cserélt véleményt egykori padtársnőjével. Attól kezdve kerültem a pillantását, nem kívántam meggyőződni róla, hogy az én rosszindulatú feltételezésem a valódi látószög, vagy pedig az, amit ő a saját anyasága felől, a piros biciklis kisfiú képének mutogatásával sugallt. Egyébként sem a gondolataimban végigpergetett körülmények voltak a fontosak, hanem a mű sikere. Az ő igazsága fotóval bizonyítható: bevallottan feminista, akinek jogában áll tervei szerint élni. Csak nekem jutott eszembe, hogy az erőszak nagy műveit, legyen az szerelmi vagy hatalmi erőszak, egyre megy, mindig ki kell tervelni, és végre kell hajtani. Az ember ösztönösen ráérez valamire, aztán ösztönösen vonzódik valakihez – vagy éppen ellenkezőleg, kerüli a társaságát: az irodalmi est után a velem négy szemközt szót váltó nőben nem a torzsága volt számomra taszító, hanem a hasonlóság. Olyan pillantása volt, mint hajdani osztálytársnőmnek. Mire mindezt visszapergettem gondolatban, addigra ő már benne járt egy hosszú körmondat közepében, amely könyvem borítójából indult ki, és oda tért vissza percekkel később, bejárta közben a saját kálváriáját a klinikától a mozgássérültek intézetéig.

A következő mondata pedig arról szólt, hogy a legjobb szándékkal hívja fel a figyelmemet arra – bár ő nem orvos, de rengeteget olvasott –, ami másnak fel sem tűnne. Rábökött a röntgenfelvételekre, hogy ezek a csontok itt kinagyítva, a bordák meg a gerinc, milyen szögben állnak, meg a ritkulásuk.

Nálam is így kezdődött, ez volt a varázsszó, amivel tekintetét hosszan belém akasztotta, ami szöges ellentétben állt szavainak jó szándékával. Arra gondoltam, bárcsak kihámozná tekintetemből, hogy arra a kézre gondolok, amely a sátán sírjáról emel fel egy maréknyi földet, hogy a gyanútlanlás talaján kiserkenjen belőle valami. De mondani nem mondtam semmit.

Hazafelé eszembe jutott még egyszer a szempár, azután hogy bekapcsolt a kis zenegép. A gonoszság ellen hordom, mint valami amulettet, amelyet néha bekapcsol egy könyv, mert a könyvek tulajdonsága, hogy önálló életre keljenek, elmozduljanak, mintha minden csak véletlenül történne meg, elég egy kanyar, és a hátsó ülésen benyomódik egy gomb, és elkezdődik valami váratlanul; elég egy piros lámpa, hogy a könyvek kinyíljanak, mint a pipacs, alkalmasak legyenek a belelátásra, a képek a saját sorsba, betűk a betűkbe, ahol minden sornak vége.

Tari István

Mimikri

az egypártrendszer kötetlen, póre
lelkű, kedvenc udvari költője,
az elvtársak alkalmi, előre,
csakis előre néző, óvatos
fenegyereke, aki mára már,
ügyes díszmadár, elfelejtette,
mentesen minden külső kényszertől,
kiesett az emlékezetéből:
hogyan is állt be, vajon beállt-e
egyáltalán abba a bizonyos
sorba, melyben az őrizet szoros
volt, az ájulásig, árulásig
szoros, vagy csak másokat juttatott
oda, másoknak csinált helyet ott,
bátran szétosztva a bűntudatot,
kiemelve forradalmiságát,
azt csipkézve: azon tán még átlát,
rezegve, szidva a többpártrendszer
új pártköltőit, akik nálánál
még mindig nem,
nem és nem
és nem
ó,

dehogyan tudnak nálánál jobban úgy
talpat nyalni, hogy az lázadásnak,
úgy fenékbe bújni, hogy az élénk,
harcos ellenzékiiségnek tűnjék

Vágókép

Bartók szülőhelyéhez közel
 Az Aranka hídjánál puhultunk
 December ködének derengő
 Szürkeségében a határok
 Szabdalta Bánság félreeső
 Börtüskös zugában filmeztük
 Azt mi felénk is

Kilenc lukra

Van állítva amikor a híd
 Előtt váratlanul megálló
 Autóbuszból egy fiatal
 Rendőr ugrott ki rohant felénk
 Vadul rikoltozva:

Itt tilos

A fényképezés filmezés!
 – Hol van a tiltást jelző tábla? –
 Kérdeztem ártatlan képpel
 Szelíden

– Tudniuk kellene

Hogy a hidak katonailag
 Létfontosságú objektumok
 Tilos filmet fölvételeket
 Készíteni róluk pláne most

Háborús helyzetben – vált egyre
 Dühödtebbé a rend korlátolt
 Óre – pláne külföldieknek! –
 Bökött vendégeink (számára
 Oly idegen rendszámablájú)
 Autója felé dühödten
 – Kémeknek néz minket? – faggattam
 Jó mélyen a szemébe nézve
 Társaim előtt szerepelve
 – Persze hogy kémek is lehetnek –
 Vágta rá diadalittasan
 – Ugyan kinek kiknek kémkednénk?
 – Meglehet hogy a magyaroknak –
 Bólogatott magabiztosan
 – Hát ezt a hidat a magyarok
 Építették! – bődült el öblös
 Hangján Cs. Simon Pista

Attól

Színesedett ki vált teljesen
 Mozgalmassá az a gomolygó
 És addig oly reménytelennek
 Tűnő decemberi szürkeség

Toldi Éva

Vízió és földszagú őserő

Herceg János novelláinak prózapoétikai jellemzői

Herceg János centenáriumán pályakezdésének időszakát tekintjük át, életművének jellegét és alakulását, ugyanis első szövegeinek és kötetének megjelenése hosszú időre meghatározta. Már ekkor feltűnnek novellisztikájának olyan prózapoétikai jellemzői, amelyek opusának későbbi szakaszaiban is fontosakká válnak, kiteljesednek, elmélyülnek.

Első novelláját *A bohóc szerelme* címmel a *Sombori Ujságban* jelentette meg 1926. március 21-én. Tizenhét éves volt ekkor, és Höndy János álnéven szeretett volna betörni az irodalomba. A novella megjelenési helyét gondosan titokban tartotta, csupán önéletírás-köteteiben említette többször is, de nemhogy első novelláskötetébe nem vette fel, hanem *Ősszegyűjtött elbeszéléseinek* (1986) gyűjteményes kiadásába sem.¹ Pedig a bohóc motívuma telitalálatnak bizonyult, novelláiban később is megjelenik a művészsors metaforájaként. Nem a cirkuszi világ előkelő, átszellemült fehér bohóca ő, a morálisan felsőbbrendű, a szép, a művészi, a fenséges, hanem a színes bohóc, aki állandóan lázad, a nevetséges, kicsinyes jellem, a dacos gyermek, a pojáca, az udvari bolond, akinek fecsegését bárki megbocsátja. Nem Pierrot, hanem Dummer August, akit Gerard néven később is alkalmasnak tartott arra, hogy szerepeltesse műveiben, az *Ég és föld* (1959) és a *Gogoland* (1992) című parabolisztikus regényeiben.

Első novellájában az emberélet fontos kérdései foglalkoztatják – bohócának osztályrésze a művészsors keserősége, a viszonzatlan szerelem, a szenvedés és a halál –, írói pályája pedig a harmincas évek közepéig jórészt az avantgárd vonzaskörében alakul. Az irányzat főként a Tanácsköztársaság bukása után a Vajdaságba emigrált írók irodalmi és szerkesztői tevékenysége nyomán terjedt el,² fő képviselői is ők voltak, nagy hatást gyakoroltak mozgalmi jellegű és expresszionista munkáikkal.³ Emellett a *Bácsmegyei Napló* 1927–28-ban folyamatosan közli Kassák Lajos számozott verseit. Tamás István fel is jegyzi a vajdasági Kassák-kultusz jelenségét, amely adalékként szol-

¹ A novellát és az első irodalmi próbálkozásokat lásd: Toldi Éva: Herceg János. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1993. 5–13.

² Lásd: Bori Imre: A jugoszláviai magyar irodalom története. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2007. 77.

³ Elsősorban Csuka Zoltán irodalmi munkásságát és szerkesztői tevékenységét kell említeni, aki 1922 és 1925 között jelentette meg *Út* című aktivista folyóiratát, de ő az, aki a helyi színek fontosságát hirdető *Kalangya* körüli szerkesztői-szervezői teendőkből is alaposan kiveszi a részét.

gál a lassanként konstituálódó vajdasági magyar irodalom szemléleti önállósulásának, decentralizálódó irodalmi értékrendjének kérdéséhez is: „Míg a magyarországi írók hírét se hallják, Erdélyben, Szlovenszkóban és Jugoszláviában felolvasó estéket rendeznek a verseiből. A Bécsben megjelenő *Ma* mindenütt ott van, fiatal diákok, akik Adyt se értek rá szeretni, Kassákra esküsznek. (...) Bármily furcsán hangzik is, de tény, hogy a hivatalos magyar irodalomtörténetet megelőzve a gimnázium magyaróráin Vörösmarty és Csokonai mellett Kassákból írnak házi dolgozatokat.”⁴

Herceg János ifjúkori világgképét és irodalmi látásmódját egyaránt az avantgárd szellemiség határozza meg. Folyóiratot indít *IKSZ* címmel 1929-ben, a cím mozaikszó, az „irodalom, kultúra, szemle” kezdőbetűiből állt össze. „Az *IKSZ* nem egyetemes, nem vajdasági, nem önzetlen. Az *IKSZ* a nemzetközi kultúrasszimiláció úttörő orgánuma” – hirdette meg programját, leképezve azt az aktivista művészetszemléletet, amely az irodalom nemzetekfelettségére, internacionális jellegére és osztályharcos küldetésére esküdött. Ennek megfelelően a folyóirat „a progresszív értékek ismertetését” és „a betegidőkben felnevelkedett egészséges ifjú generáció világszemléletének” alakítását tűzte ki céljául. A program rebellis volt, előtérben állt a világszemlélet hirdetése és szolgálata, annak a felismerésével, miszerint a baloldali irodalomnak „abban az időben az expresszionizmus és az aktivizmus között lehetett felismerni a formanyelvét. Moszkvától Berlinig, Budapeستől Bécsig többé-kevésbé egyformán írtak költők és novellisták”.⁵ Ez az elkötelezettség azonban minden bizonnyal összefüggött azzal is, hogy „az avantgárdban egyrészt addig periférián tartott baloldali, plebejus politikai tartalmak jelentek meg, másrészt maga a formanyelv is a demokratikus felé mozdult el (...), az alkotásnak már nem feltétele a hagyomány, a kánon bensőséges ismerete, sőt alkalmasint hátrányt jelenthet”.⁶

A folyóirat újdonságkeresése, különbözni akarása, a társadalmi és irodalmi változások sürgetése kifejezetten polgárpukkasztó volt. Egyértelmű jele ennek, hogy egyetlen mecénása, Herczog János kárpitos, az író édesapja, miután kézbe vette a lapot, csak annyit mondott: „Talán niksz. Az jobban pászolna ide!”⁷ Nem tudhatjuk bizonyosan, de gyanítjuk, hogy ennek a mondatnak lehetett döntő hatása arra, hogy az avantgárd folyóiratnak csak egyetlenegy száma látott napvilágot.

Herceg János ezekben az években rendszeresen publikál *A Mi Irodalmunkban, A hatalmasok* című novelláját pedig – amely proletár jelszavak egymásba fűzésével, az ismétlések és felsorolások által kialakított prózaritmusával, a narrációnak a nominatív szerkezetek által elért gyorsulásával expresszionista hatást kelt – Szenteleky Kornél

⁴ Tamás István: Kassák Lajos két karrierje. *Bácsmegeyi Napló*, 1928. március 4. 15.

⁵ Herceg János: *Két világ*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1972. 76–77.

⁶ Kappanyos András: *Tánc az élen*. Ötletek az avantgárdról. Balassi Kiadó, Budapest, 2008. 34.

⁷ Herceg János: *Két világ*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1972. 77.

felvette a *coleur locale* elméletét bizonyítani kívánó antológiájába, az *Ákácok alattba*. Itt jelenik meg a *Kekez Tuna lakodalma* is, amelynek szerkezetét az egyre fokozódó lendület jellemzi, „amely a kezdetben szinte idilli paraszttörténetet hátborzongató *dance macabre*-rá emeli”,⁸ főhőse pedig visszatérő szereplője lesz már első novelláskötetében, s később is egész életművében, egyszersmind mindvégig egyik legjellegzetesebb és legexpresszívabb figurája marad.

Nem előzmények nélküli tehát a *Viharban* című novelláskötete, amikor 1933-ban megjelenik. A nyolc novellát tartalmazó első könyv meg is hozza számára az elismerést: olyan jelentős írók figyelnek fel rá, mint Ambrus Balázs, Szirmai Károly, Benedek Marcell és Németh László.

Nem kis kánonteremtő ereje volt annak, hogy a kötet Szenteleky Kornél előszavával jelent meg, aki legfőbb erényének nem „a kellemes olvasmány után támadt zsongító hangulatát” tartja, hanem „a megdöbbenés, az életre eszmélés hatalmas, eleven érzése” keríti hatalmába. „Nehéz eldönteni – írja –, hogy ebben a fiatal, ígéretes íróban több-e az erő, mint a poézis, lényegesebb-e a kinyilatkoztatnivalója, mint elbeszélő kedve.” A bácskai lelkület elkötelezettje írói gyakorlatának megfelelően nyilatkozik, amikor eltekint a valóság ábrázolásának követelményétől, és megállapítja: „vannak hatalmas vágyak és érzések, melyek csak titkos képekben, furcsa szimbólumokban fejezhetők ki”, mégis „megkapó álomképei, a valóság nyers, kegyetlen színeivel felépített szimbólumai” mögött „az élet törvényeit” és „eltiport igazságait” látja ágaskodni.⁹

A bírálók a történetek meseszerűségét regisztrálják. Szenteleky a dán meseíróhoz, Andersenhez hasonlítja a novellákat, feltehetően a témák és a hangvétele nyersesége okán, Ambrus Balázs pedig a német romantika fantasztikus meseírójának, E. Th. A. Hoffmann-nak a világlátásával hozza összefüggésbe őket. A méltató kizárólag a fantasztikum közegét érzékeli a kötetben, s ezt is értékeli: „Egy új sztratoszférában játszódnak ezek a különös történetek, ahol nem érvényesek a földi szabályok, nem érvényes a logikai tapasztalatok józansága. (...) Olyanok ezek az írások, mintha ópiummal volnának impregnálva, zavaros, élénk álmok, részeg történetek.” A fantasztikumon kívül még a „brutális erőt” fedezi fel a novellákban, elismeri a szerző tehetségének „speciális erejét” és azt a vágyát, hogy mindig új kifejezésformákat fedezzen fel.¹⁰

Szirmai Károly volt az, aki a legmélyebben értette és értelmezte ezeket a szövegeket. Saját művészetének leglelkét látta Herceg János víziós novelláiban megvalósulni, írói világlképébe teljes mértékben beleillett a vékony novelláskötet. Kritikájában saját ars poeticáját fogalmazza meg: „Aránylag kevés az oly alkotás, amelynek ne lenne aprioriban képvíziós magja”, a „vízió nem új utak keresése”, hanem „belső kényszerűség”,

⁸ Kállay Miklós: *Ákácok alatt*. Délszlávországi magyar írók novellái. *Kalangya*, 1933. augusztus, 513.

⁹ Szenteleky Kornél: *Előszó*. In: Herceg János: *Viharban*. Zombor, 1933. 3–6.

¹⁰ Ambrus Balázs: *Viharban*. Herceg János novellái. Lásd: *Híd*, 1989. április, 502–503.

Herceg novellái pedig „a teremtésre ihletettséggel boldog könnyűségében” íródtak, „az ellenőrző értelem minden gátlásától felszabadultan, mikor az életre kíváncsozó vízió nem engedi, hogy az intellektus hámba fogja”. „Mert különös útjuk van a vízióknak – írja Szirmai. – Az élet sustorgó kavargásában hirtelen leválik egy picinyke deszkadarab – nem több egy szónál, egy képnél –, mélységbe hull, elhullámzik, elkavarog, de az emlékezés kaleidoszkópja időnként visszahozza, szemünkhöz szoktatja. Érezzük, hogy a felbukkanó szónak vagy szóképnek nagyobb jelentősége van, mint a többinek...”

Szirmai azonban nemcsak a látomásosságot veszi észre a kötet novelláiban, nemcsak az Edgar Allan Poe vízióival való rokonságot említi, hanem azt is, hogy „Herceg a végletek embere. Egyszer a súlyos, földszagú erőé, máskor a lenge, harmatos finomságoké”. A költőiség mellett a „paraszti őserőt” is megérzi, az „ősköltői primitívseget”. A *Kekez Tuna lakodalma*ban és a bolond legényről szóló történetben pedig „ősemberi atavizmust” lát, amelynek következtében Herceget nemcsak víziós megoldásai, hanem eredeti valóságlátása miatt is dicséri, szimbolizmusában „mágikusan kitüzesedő realizmust” fedez fel.¹¹

A kötetet Németh László is méltatta a *Tanúban*. Meghökkeni az *Újhold játszott az égen* eredetisége. „A könyvecske legjobb darabjai azok – írja –, ahol a látnokhajlam sűrűbb realitás mögött vetíti fel a lappangó fantasztikumot; a *Kirándulás a nagyapámmal* című elbeszélésében az iszákos, borfuvarozó nagyapa mögé a kemény és megalázott istent, akinek az unoka látja; a *Bolondlegényben* egy eszelős merénylete mögé az eszelősség költészetét.”¹²

A *Viharban* paratextuális kapcsolódásait erősíti, hogy mottója egy Walt Whitman-vers részlete. Whitman neve összefonódott a modernizmussal, és még ha nem is helytálló az a közkeletű vélekedés, miszerint ő a szabad vers megteremtője, tény, hogy számos költői irányzat őt nevezte meg előfutáraként. Herceg János saját törekvéseinek előképét látja meg a manhattani költőben, akinek ideológiájához hozzátartozik az emberi egyenlőség és a szabadság hirdetése, poétikájához pedig többek között a némi pátosszal vegyített szabad asszociáció jelentőségének kiemelése. A könyv mitikussá növesztett, nem mindennapi tárgy a Whitman-mottóban, maga az élet, felfogásában élet és művészet határai elmosódnak, a veressubjektum az „elmerülő jelen” és a „felmerülő múlt” között konstituálódik.

A nyolc novella közül hétnek a központi gondolatát a halál módozatai alkotják. Az *Őszi vízió* álom az álomban szerkezetében a logika rendje felborul: a paraszt ellopja az ártatlanul alvó lány szívét, ám a lány nem hal meg, hanem új szívét keres magá-

¹¹ Szirmai Károly: Herceg János könyve: *Viharban*. *Kalangya*, 1933. szeptember, 632–634.

¹² Németh László: Herceg János: *Viharban*. In: *Két nemzedék*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1970. 478–479.

nak. A mozgalmi avantgárdnak az a gondolata, amely az irodalmi mű igazságosztó szerepét hirdeti, még a kifejezetten szürreális indíttatású novelláiban is feltűnik. Az elbeszélő agitátor is, és szöveggel dolgozik, a szöveg háttérében ideológia húzódik meg: a társadalom megváltoztatására irányuló felhívás. A szociális aspektus felerősödik, s szegény ember odaadja neki a saját szívét, így nyugodtan elmehet megölni gazdag szomszédját, aki minden bajának okozója. A *Titok a fenyves felett* címűben az akasztott emberek, akik bűneik miatt lógnak a fán, megelevenednek, elmesélik élet-történetüket, de még az élet és halál közti határt irreálissá tevő történetben is erkölcsi helytállásra biztatják a kisgyermeket, az ártatlanság megtestesítőjét: „... tanul megbecsülni a szegény embert”.

A *Meghalt a szeretőm* egzotikus mutatványosnője, Jasszigendzsa megfejthetetlen körülmények között távozik az élők sorából, a novella egy sor kihagyással, aposziopézisz segítségével fokozza a történet misztikumát, nem derül ki halálának pontos oka sem. Az *Újhold játszott az égen* megelevenedő Krisztus-története olyan lázálomok materializálódásaként fogható fel, amelyek a módosult tudatállapot termékei, az eseményeknek csak távoli ok-okozati összefüggése sejthető, nem a fogalmi gondolkodás, hanem a szabad asszociáció jellemző rá, az absztrakció foka ebben a legnagyobb. Különös világ, saját, különös törvényszerűségekkel, amelyben nem érvényesek a logika szabályai, elszakadás a valóságtól, álmok, mámor, olyan tudattalan tartalmak kifejeződése, amelyeknek nincs tárgyuk a való világban.

A kötet címadó novellájának magányos, kiszolgáltatott öregasszonya is titokzatos körülmények között távozik az élők sorából. Olyan élethelyzetet és életérzést fogalmaz meg Herceg János, amelyből már csak azért sem nyílik kiút, mert nem jut el a tudatosság fokára. Az iszonyat és a szorongás, az igazságtalanság és a kétségbeesés, az elveszettség egyszerre groteszk és tragikus együttese a tudattalan tartományaiban, a sejtések területén marad, a novella ennek a különös állapotnak a kimondására, racionalizálására tesz kísérletet. A vihar expresszionista képekben elevenedik meg, a természeti jelenség vizualizációja az elemek erejét demonstrálja, a mozgás horizontális és vertikális irányba nagy távolságokat fog át: „A villamosok jobbra-balra dülöngéltek, a nagy házakat felkapta a markába, megrázta néhányszor, mint az aprópénzt, azután a földöz vágta őket. És megvadította a folyókat is. Prüszköltek és nyerítettek a szelíd patakok, és felágaskodtak tajtékzó tehetetlenségükben, hogy újra lecsapódjanak, mélyebbre mosni medrüket.”¹³ A vihar alatt meghal a sült krumplit áruló, egykor jobb világot látott öregasszony, a vihar megváltoztat mindent. Elmúltával „a fűszálak megbízhatóan csillogtak a napfényben”¹⁴, mégsem jut a novella nyugvópontra, a világ nem változott meg alapvetően, a gyermekek hosszú, éles füttye jelzi, hogy nem vált jobbá,

¹³ Herceg János: Viharban. In: *Viharban*. I. m. 39.

¹⁴ Uo., 41.

a hang bántó élessége továbbra is fenyegetően lengi be a novella terét. A *Viharban* novelláiban a szürreális vizualizációhoz markáns hangeffektusok társulnak, jól elkülöníthető hanghatások támasztják alá a nyugtalanságot, az expresszionista féktelenséget, a misztikus víziók félelmét. Kiáltások, őrült hahotázás, félelmet eloszlatni hivatott hangos kérdések töltik be az éjszaka és a félelem tereit.

Az ember nem más, mint test és árnyék, nemcsak teste tartozik hozzá, hanem végigkíséri életén az árnyéka, amely akkor sem tágít mellőle, ha éjszaka van, márpedig ezekben a novellákban gyakran a sötétség az úr. Az *Újhold játszott az égen* elbeszélőjének „hosszú árnyéka” „a víz képerre esett, és megremegett”. S míg nagyapát átvitt értelembe kíséri az árnyéka, a pálinka ördöge, amely nem engedi szabadulni, az önsorsrontás tragikumába taszítja, addig a *Szülőföldem* Kekez Tunáját – akit úgyszintén utolér a végzete: „ott feküdt meleg véreben, és már nem is nyögött”¹⁵ – a Pálinka Ördöge kíséri. Aki néha irreális, az éjszaka misztikumából előlépő, félelmetes figura, máskor az álmokból materializálódó, reálissá váló rémalak, „hosszú, hórihorgas ember, fekete ruhában és ferdén ülő úri kalappal a fején”, akinek valóságossága akkor válik bizonyossá, amikor bicskájával halálra szúrja a vidám, vad életerőtől duzzadó, testi erejéről felismerhető szelencsei cserepezőt, aki azzal henceg, hogy az úristentől sem fél.

Hasonlóképp robusztus figura a nagyapa alakja, aki az álom és a való köztes területeiről lép a reáliák talajára. „Ha emlékszem is valamelyest, úgy tűnik, mintha sose élt volna, úgy tűnik, mintha álmomban láttam volna vagy valami őszinte mesében”¹⁶ – mondja az elbeszélő, aki a kisgyerek látászögéből mondja el a történetet. Ugyanakkor el is emeli a valóságtól „a rettentő erejű embert”, óriásira növeli a nehéz munkával eltöltött életét, akinek megalázottsága ezért még nagyobb lesz, amikor unokája végül kisgyerekeknek látja. Az oszcilláló elbeszélői látásmód következtében a tárgyilagos ábrázoláson is áttör a részvét és a szeretet modalitása.

A novellákban megjelenik az expresszionista szövegek tipikus alakja, a csavargó, akinek a helyváltoztatása az idegenségérzetet, a nyugtalanságot erősíti. Vele rokonítható az együgyű falu bolondja, aki azonban csak hiszékeny, de semmivel sem bolondabb, mint a féktelen jókedvében kutyákat megugatató Kekez Tuna. Mint minden szövegében, ebben is természetesnek tűnik fel a rendhagyó elbeszélői nézőpont és a módosult tudatállapot: a bolond legény sincs tudatában sem testi erejének, sem tettei következményének, ezért sebezhet (ölhet?) meg szándékolatlanul egy lányt.

A *Viharban* novelláinak embere lehajol, egészen a földig, különös, bensőséges természetélményt tapasztal meg, a növényvilággal természetes a kapcsolata, szinte azonnossá válik vele, metaforák és megszemélyesítések sokasága jelzi, hogy természet és szabadság szorosan összefonódik. Majd fölemelkedik a magasba, a nap, a hold és a

¹⁵ Herceg János: *Szülőföldem*. Uo., 31.

¹⁶ Herceg János: *Kirándulás a nagyapámmal*. Uo., 55.

csillagok beszélgetőtársai, és valóban betölti az egész világot. Az égitestek az éjszaka riadalmában követői, a lét teljessége, bensőségessége fogalmazódik meg általuk. Hatalmas távolságokat fog át a novellaszerkezet, a Nap és a Hold egyaránt a narrátor cinkosa, így válik a létezés egésze misztikumának felfedezőjévé.

A *Viharban* című kötetet hatvanévi gazdag prózavilág követte, amelyben fő műfajának változatos formáit alakította ki *Mulandóság* (1994) című utolsó gyűjteményének megjelenéséig. Első kötetét követően figyelmét az irreális kifejezőeszközök helyett a reális tartalmak felé irányítja, majd a könnyed, kedélyes anekdoták és életképek rövid kitérője után az ötvenes években a leghagyományosabb értelemben vett elbeszélések kapnak főszerepet, a több szálon futó, feszültséggörbével rendelkező, szigorúan szerkesztett emberisors-ábrázolatok, amely műformának nagymesterét ismerhetjük fel Herceg Jánosban. A realista ábrázoláson belül újabb színfoltként az egyes szám első személyű, szenttelen előadásmóddal kialakított monológnovellákat említhetjük, s mintegy utolsó állomásként az átminősített, oldott tárcanovellát, amelyben fellazul a meseszöveg, és a lírai elemek gazdagsága válik szembeötlővé. Ezekben a novellákban az idő határai kitágulnak, szinte nem is érzékelhető, olyannyira lelassulnak a cselekvések, majdhogynem állóképbe merevednek a jelenetek.

Novelláinak hősei, bármely korszakát vizsgáljuk is életművének, bármilyen történetük is velük, nem mutatnak szélsőséges érzelmeket, örömeik és bánatok intenzitásfoka nem ölt felfokozottan drámai méreteket. Epikai világképének háttérében ugyanis az ember és a világ öröktől fogva egylényegű harmóniájának a felismerése munkál, amelybe az elmúlás tragédiája éppoly magától értetődően, éppoly természetes módon simul bele, mint a születés, a keletkezés nagyszerűsége. Különösen utolsó pályaszakaszára jellemző ez. A novella szerkezete fellazul, a hétköznapi élet hőseit ábrázolja mindennapi helyzetekben, nagy vonásokkal vázolja fel a szöveg tartópilléreit. Átértékelte tárcaműfajában a novellahősök kényszerpályán mozognak, s az amúgy is inadekvát cselekedeteik helyét átveszik a finomabb hangulatárnyalatok, nem a cselekmény, hanem a megérzések kerülnek előtérbe, és akárcsak első novelláiban, az élet teljességét hangulatában ragadja meg.

A *Viharban* novelláit méltán tartjuk számon ma is Herceg János legkiemelkedőbb művei között. Világképében titokzatos, kiismerhetetlen erők irányítják az ember életét, s ezek megragadására, a rejtett tartalmak megmutatására, a tudatossá nem lett sejtések kifejezésére tesz kísérletet egész életművében. A mutatványos, a vándor, a bolond legény,¹⁷ a nagyapa és Kekez Tuna alakja vissza-visszatér életművében, szürrealis-látomásos betétek is tarkítják novellavilágát, ám olyan módszeresen kidolgozott, szuggesztív alakzatokban, mint első kötetében, később már nem jelentkeznek.

¹⁷ A *Bolond legény a faluban* című novellát az 1950-ben kiadott *Bors és fahéj* című kötetének nagyobb epikai kompozíciójába is beépíti (*Falu bolondja*).

Verebes Ernő

lassú virrasztásra

halk mozdulatra felelő árnyék
üvegtestfényű ajándék moccan
a csend lassú virrasztásra készül
duzzadó lidércből

időhegyek
roppant fakírnyoszolyák sejlének
magányuk halálossá szelídül

kék ablak

hajnalböngésző derengés réved
kapu tövében imbolygó lélek
matat s ahogy visszanez

szemében
szelíd bűnbánatképpen
ott a nap

kék ablak
mögötte örökbérlet
odabenn egy asszony épp felébredt

olykor jeltelen

olykor
jeltelen estéken
arcán
feledett mosolyának fényében
feléled egy messziről jött lélek
ki szabadkozva társul hozzátok
amint éppen vacsorához láttok
s azt szeretné hogy szóltanul nézzed

így lettem

talán a konyhában
 vagy a kertben
 szellemben
 anyagban – a nevemben
 bújt meg az a dallam
 két szavadban
 ahogy szólítottál mások előtt
 suttogva zavartan
 a szeretőd
 így lettem e most végződő dalban

tovafúj hanyagul

a szél egy kinnhagyott könyvet lapoz
 még átfutja ott a kertasztalon
 beletúr
 akár hajába régi
 kedvesnek
 majd tovafúj hanyagul
 tétován haldokolnak a lapok
 égbeszálló kalapok verdesnek

öreg cseléd

szélcsend van
 nem múlik mi nem mozog
 ha levegőt vennék elfordulnál –
 akit míg élek
 így sem láthatok
 őrizgetlek hát
 mint egy öreg cseléd
 némaságig felajzott szavát

 sosem indulva ballagok feléd